

LAPSEN SURURYHMÄ SEURAKUNNASSA

VERTAISTUKEA RYHMÄTYÖSKENTELYSTÄ

Opinnäytetyö

Kevät 2011

Leena Hyvönen

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Etelä-Järvenpään yksikkö

Sosionomi - Diakoni

TIIVISTELMÄ

Leena Hyvönen. Lapsen sururyhmä seurakunnassa, vertaistukea ryhmätyökentelystä. Järvenpää, kevät 2011, 84 s. sisältäen 3 liitettä. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Diak Etelä Järvenpää. Sosiaalialan koulutusohjelma, diakonisen sosiaalityön suuntautumisvaihtoehto, sosionomi (AMK) + diakoni.

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli perustella teoreettisesti lapsen sururyhmän ohjauskansio-produktiota. Kansio tuotettiin Paimion seurakunnan lapsi- ja perhetyön kehittämiseksi seurakunnan käyttöön. Seurakunnan työyhteisötiimi osallistui luovien menetelmien valintaan.

Teoriapohja tuotannon aineistolle kerättiin aikaisemmista tutkimuksista, alan ammattikirjallisuudesta ja -julkaisuista. Alan ammatti-ihmisten haastatteluilla kerättiin kokemuksellista tietoa lapsen kanssa tehtävästä surutyöstä. Ohjauskansion laatimiseen keskeisiä teoria-alueita olivat lapsen suru ilmenemismuotoineen, vertaistuki työmuotona sekä toiminnalliset terapeuttiset menetelmät.

Tärkein osa lapsen tukemisessa on vertaisryhmän luovilla ja toiminnallisilla menetelmillä. Niillä tuetaan ryhmässä lapsen surun ilmenemistä ja tuetaan lasta surussa. Raporttiin kerätty teoretinen tieto antoi riittävät edellytykset laatia ohjauskansio vertaisryhmään.

Lapsen suru, vertaistuki, lapsen sururyhmä, toiminnalliset menetelmät, lapsidiakonia.

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	4
2 PRODUKTION TAUSTAA.....	6
2.1 Aiheen valinta ja taustat	6
2.2 Aikaisemmat tutkimukset.....	8
2.3 Tavoitteet, tarkoitus ja teoreettiset lähtökohdat	10
3 LAPSEN SURUN TYÖSTÄMINEN	12
3.1 Surutyö varhaislapsuudessa	12
3.2 Kouluikäisen lapsen surutyö.....	15
3.3 Trauma ja kriisityö lapsen näkökulmasta.....	17
3.4 Monikulttuurisuuden ja uskontojen vaikutukset lapsen surukäsitykseen .	20
3.5 Diakonia lapsen kohtaamisessa	24
4 LAPSEN SURURYHMÄ.....	29
4.1 Lapsen sururyhmä seurakunnassa	29
4.2 Vertaistukea sururyhmästä.....	30
4.3 Luovat ja toiminnalliset menetelmät vertaisryhmätoimintaan.....	32
4.4 Ryhmän ohjaajan näkökulma sekä ryhmäprosessi	35
4.5 Lapsen tukeminen seurakunnassa myöhemmin	37
5 AIKAISEMPIEN KOKEMUSTEN KARTOITTAMINEN	40
5.1 Aineiston keruu ja toimijoiden mielipidekyselyt.....	40
5.2 Aineiston purkaminen ja analysointi	41
6 POHDINTAA JA PRODUKTION ARVIOINTI	44
6.1 Opinnäytetyön eteneminen prosessina	44
6.2 Ammatillista pohdintaa	46
LÄHTEET.....	50
LIITTEET	54
1. Saatekirje	
2. Kyselylomake	
3. LAPSEN SURURYHMÄ SEURAKUNNASSA – vertaistukea ryhmätyöskentelystä; OHJAUSKANSIO.	

1 JOHDANTO

Tämän opinnäytetyön innoittajana on kysymys siitä, miten voimme seurakunnassa turvallisesti kohdata ja tukea surevaa lasta. Miten lapsi käsittelee surua? Minkälaisia muutoksia suru aiheuttaa lapsen olemuksessa ja toiminnassa. Miten perhe ja aikuiset voivat osallistua lapsen suruun? Mitä lapsi voi vertaisryhmässä kokea ja oppia. Tärkeä tekijä on myös tarve, jota koemme seurakuntamme työntekijöinä Paimiossa.

Tähän opinnäytetyöhöni liittyi oleellisena osana Lapsen sururyhmä- toimintakansio. Tuotan sen produktiona tämän teoreettisen työn ohella. Menetettyään läheisensä sureva lapsi turvautuu aikuiseen kaivaten tukea, lohdutusta, ohjausta ja läsnäoloa. Lasten sururyhmien kohdalla ohjaajilla tulee olla tietoa eriklaisista lapsista, lasten kehitysvaiheista, kuolemankäsityksistä, kuolemaan liittyvistä mielikuvista, suremistavoista ja oireista. Lasten sururyhmissä tuetaan surun ilmaisemista mm. terapeuttien leikkien, askartelun, kerhotoiminnan sekä hengellisen musiikin avulla. Vertaisryhmässä lapselle annetaan mahdollisuus jakaa vaikeita kokemuksia, helpottaa tunteiden ilmaisua ja opetella samaa kokeneiden kavereiden seurassa uusia selviytymiskeinoja (Lapsi ja kuolema, viitattu 18.1.2011). Lapsen sururyhmän tavoitteena on antaa lapselle välineitä surun tunnistamiseen saman menetyksen kokeneiden lasten parissa. Tämä auttaa lasta rakentavan suruprosessin läpikäymisessä.

Vertaisryhmässä lapsen oloa voidaan helpottaa ja tukea rakentavan suruprosessin läpikäymisessä. Ryhmän tuki voi auttaa myös vanhempia kohtaamaan lapsen surun vaiheita vahvempana. Ryhmän tuella vanhemmat saavat oikeaa tietoa lapsen surun taustoista. Tässä sururyhmässä lasta ajatellaan noin 7-10 vuoden ikäisenä ryhmään osallistujana.

Seurakunnan työntekijänä haluan muistaa, että minulla on mahdollisuus välittää työmenetelmilläni hyvää sanomaa rakastavasta Jumalasta. Uskon tuoma toivon näkökulma on siinä läsnä. Tämä ajatus nousee myös lapsidiakonian työmuo-

doissa, vaikka siinä ei ole kysymys suoranaisesti hengellisestä opetuksesta. Lapsidiakoniolla käsitetään suoraa lapsen tukemista. Sen keskeisin tehtävä on vastata lapsen nähdyksi ja kuulluksi tulemisen tarpeeseen. Lapsidiakoniolla tuetaan surun aikana yhteyttä aikuisiin ja turvallisessa ympäristössä toisiin ikätovereihin (Mattila 2003, 16). Tämä on koettu tärkeäksi seurakunnassa, jonka eri yhteyksissä yhä enenevässä määrin kohdataan luopumisen tuskaa kokevia lapsia.

2 PRODUKTION TAUSTAA

2.1 Aiheen valinta ja taustat

Opinnäytetyöni aihepiirin valinnan tultua ajankohtaiseksi minulle oli itsestään selvää valita aihe, joka palvelee minua seurakunnan diakoniatyöntekijänä. Olen kokenut omassa perhepiirissäni viiden minulle läheisen ihmisen menetyksen. Omat surukokemukset ovat vahvalla tavalla osoittaneet sen, miten suurta ahdistusta ja fyysistä kipua läheisen ihmisen menettäminen voi tuottaa. Mieleepi nousi myös paljon puhuttu ajatus siitä, miten ohjaajan oma käsittelemätön suru voi nousta esiin sururyhmätyöskentelyssä. Olen itse työstänyt läheisten menetyksestä perusteellisesti, kunkin läheisen kohdalla eri tavoin ja erikseen.

Viimeisimmän menetyksen jälkeen suoritin puolitoistavuotta kestävästä Senioripysäkkikeskusteluryhmän ohjaajan koulutuksesta. Siellä käsiteltiin omista tunteista nousevia teemoja tunnevasteiden kautta ryhmän matriksissa. Ryhmämatriksi on Foulkesin ryhmäkäsitteen mukaan ikään kuin elävä organismi, ryhmän hypoteettinen kommunikaation ja suhteiden verkko. Tämän verkon kautta ryhmän tapahtumien merkitys ja merkittävyys määräytyvät. Koulutuksessa kehitettiin myös kokemuksellisesti itsereflektion oppimista keskusteluryhmäistunnoissa. Tämän terapeuttisen ryhmän ohjaajakoulutus on minulle ammatillisesti merkittävä taustavoima lapsen sururyhmätyöskentelyyn. Aikaisemman koulutukseni ulkomaanharjoittelussa olin Etiopiassa aidsia sairastavien lasten orpokodissa. Siellä kuolema oli lähellä lasten sairauden kautta jokaisena päivänä. Lasten luovassa toiminnassa näkyi heidän vanhempiansa menetyksestä johtuva surun tumma sävy. Oman surutyöni ohella olen nähnyt myös omien lasteni surun sekä sen purkautumisen tuskan. Vaikka jokaisen surukokemus on hänen omansa ja aina yksilöllisesti erilainen, kysymys on kuitenkin samasta surusta. Nöyrällä mielellä ja aidon kohtaamisen kautta haluan lähteä työskentelemään lapsen sururyhmää. ”Sellaisena kuin ohjaaja aitona ja omana itsenään on, on riittävä tapa kohdata sureva”, sanoi saattohoitokurssimme kouluttaja Mari Leinonen.

Edellä mainitut kokemukset johtivat ajattelemaan kotiseurakuntamme lasten kokemia menetyksiä ja heidän tuen tarvettaan. Lapsikin kokee kivun ja luopumisen tuskan. Mitä nuorempi lapsi on, sitä enemmän häntä tarvitsee tukea surumisen eri vaiheissa. Lapsi kokee kivun, mutta ei välttämättä ymmärrä kivun aiheuttajaa. Lasta tulee tukea surun tunnistamisessa ja surun tunteiden purkamisessa. Näistä ajatuksista heräsi tarve Lapsen sururyhmä- toimintakansion kokoamisesta opinnäytetyönä seurakuntaamme Paimioon.

Toteutan produktion kokoamalla toiminnallisen kansion lapsen sururyhmätöitä varten. Yksi diakoniatyön tärkeimmistä haasteista on perhetyön kehittäminen. Toiminnallista kansiota pidetään omassa seurakunnassani tärkeänä työvälineenä. Minulla on mahdollisuus saada ohjausta ja tukea seurakuntamme perhetyön papilta. Myös työyhteisömme muut työntekijät ovat tukemassa hankettani. Oma ammatillinen tavoite on oppia menetelmiä ja taitoja auttaa lasta surutyössään. Haluan myös tukea vanhempia keskustelemaan ja käsittelemään surua lasten kanssa ja kehittää keinoja, joilla seurakunta voi kohdata ja tukea surevaa lasta.

Mukana tässä produktiossa on Paimion seurakunta. Seurakuntaan kuuluu noin 9500 jäsentä. Meillä on kolme diakoniatyöntekijän virkaa; lapsi- ja perhetyön diakoni, vanhus ja mielenterveystyön diakonissa sekä erityisdiakoniantyöntekijä. Diakonian viroista yksi on tällä hetkellä määräaikainen. Seurakuntamme viidestä papista yksi on sairaalatyön sekä lapsi- ja perhetyön pappi, yksi nuorisotyön pappi, yksi kehitysvammaispastori, yksi lähetystyöstä vastaava kappalainen sekä kirkkoherra. Hankkeen kohderyhmä on Paimion kaupungin sekä lähikuntien surua ja menetyksiä kokeneet lapset. Hyödynsaajia on monia. Itselleni tämä opinnäytetyö tuo ammatillista kasvua ja kokemusta, kohderyhmämme lapset sekä heidän perheensä. Pidemmällä tähtäimellä onnistuneen sururyhmän toiminta edesauttaa myös koulua ja sosiaalitointa. Tämä apu ilmenee sen jälkeen, kun ryhmä on voinut auttaa lasta purkamaan surua. Purkamatta se pyrkii patoutumaan ja ajaa lapsen ahdistukseen (Dyregrov & Raundalen 1997,13). Läheisen kuoleman kohtaaminen on lapselle niin ravisuttava kokemus, että hän ko-

kee tehneensä jonkin virheen ja etsii tapahtumalle syytä. Sururyhmässä hän kokee turvallisuutta ja persoonansa vahvistumista. (Kinanen 2009, 74.)

Suru eristää jälkeen jääneet kipuunsa ja ulospääsyä ei näy. Läheinen ihminen on poissa ja maailma ympärillä tuntuu katoavan. Ikävän ja kaipauksen ympäröimänä he kokevat yksinäisyyttä menetyksensä kanssa. Ehkä yksi vastaus kärsimyksen salaisuuteen on jakamisen ihme. Kun liitymme kärsivän Kristuksen joukkoon, opimme jakamaan omastamme. Kun olemme Jeesuksen lailla yksin surun saartamina, jakaminen ja avautuminen murtavat yksinäisyyden muurin (Lapsi ja kuolema, viitattu 18.1.2011). Vaikeina aikoina ihmiset ovat löytäneet toisensa. Kun kaikilla on puute, ahdistus ja suru, jakaminen ja sydänten avaaminen lievittävät yhteistä taakkaa. Tätä työtä pidän itse tärkeänä myös siitä syystä, että työni tukipilarina on hengellisyys ja sen myötä ihana toivon näkökulma. Haluan sen näkyvän punaisena lankana koko työn ajan. Toivon ja myös uskon niin, että vertaistukena toimiva lapsen sururyhmä tulee olemaan voimavarana jokaiselle mukana olevalle lapselle.

2.2 Aikaisemmat tutkimukset

Aikaisempia tutkimuksia lapsen surusta on tehty lukuisia. Niistä olen valinnut esiteltäviksi muutamia aiheeseen liittyviä ja surun eri vaiheita koskettavia tutkimuksia. Tuija Vänskä (2007) on tehnyt opinnäytetyön perheiden surun kohtaamisesta ja lapsen sururyhmästä Helsingin Diakonia-ammattikorkeakoulussa. Tutkimus perustuu toteutettuun lapsen sururyhmätoimintaan. Siinä käsitellään esiin nousseen teorian tiedon ja käytännössä saatujen kokemusten yhteensopiavuutta. Kokemuksia jaettiin kanavatyöskentelyssä Lohjan Vivamossa Espoon hiippakunnan kasvatustyön seminaarissa syksyllä 2007. Kanavatyöskentelyssä eri tavoin mukana olleet osapuolet jakoivat ryhmissä aikaisempia kokemuksiaan. Myöhemmin kokemukset koottiin yhteen kaikkien osapuolten jaettaviksi seminaarityöskentelyssä. Toteutuksena toimineen lasten sururyhmän käytännön kokemukset olivat erittäin positiivisia. Lasten sururyhmätoiminta vakiintui seurakunnan toiminnaksi. Kanavatyöskentelyssä käsiteltiin teorioiden ja käy-

tännössä saatujen kokemusten avulla lapsen surua läheisen ihmisen kuolemas-
ta tai vanhempien avioerosta. Osallistujien palautteesta kävi ilmi, että kanava-
työskentelystä koettiin saadun tarpeeksi tietoa siitä, miten lasten ja nuorten suru
kohdataan ja saatiin rohkeutta lasten sururyhmän aloittamiseen.

Jyväskylän yliopistossa on Riikka Johanna Katalin (2009) tehnyt tutkimuksen
kuoleman käsittelystä ja lapsen surun kohtaamisesta alakoulussa opettajan nä-
kökulmasta. Tutkimuksessa hän kartoitti alakoulun opettajien kokemuksia kuo-
leman käsittelystä ja lapsen surun kohtaamisesta työssään. Hän toteutti tutki-
muksensa kyselynä Keski-Suomen, Pirkanmaan ja Varsinais-Suomen alueilta
harkinnanvaraisesti valittujen koulujen opettajille. Tutkimuksessa todettiin kuo-
leman käsittelyn koulussa olevan yleistä. Yleisin kuoleman käsittelyn ja surevan
lapsen tukimuoto oli keskustelu. Opettajat pitivät surevan lapsen tukemisessa
tärkeänä oppilaan kuuntelua, keskustelun mahdollisuutta sekä läheisyyttä ja
läsnäoloa.

Jyväskylän ammattikorkeakoulussa toimintaterapeuttiopiskelijat Nina Kärkkäi-
nen ja Taru Lainpelto (2002) ovat toteuttaneet toimintaterapeuttisen sururyhmän
sisaruksensa menettäneille lapsille. Tutkimuksen tarkoituksena oli etsiä uusia
näkökulmia lapsen surun käsittelyyn sekä selvittää, voidaanko surevaa lasta
tukea toimintaterapeuttisin keinoin. Tutkimuksen mukaan vertaistuki koettiin
todella tärkeäksi. Muiden kokemukset lohduttivat ja lapset huomasivat, etteivät
he ole ainoita sisaruksensa kuoleman kokeneita. Yhteistyökumppaneiden pa-
laute oli positiivista ja vastaavalle ryhmälle koettiin tarvetta jatkossakin.

Tutustuttuani keskeisimpiin tutkimuksiin internetin tietokannoissa olen vakuuttu-
nut siitä, että lasten sururyhmätoiminnalle on jatkuvia menetyksiä kokevien las-
ten yhteiskunnassa todellista tarvetta.

2.3 Tavoitteet, tarkoitus ja teoreettiset lähtökohdat

Tämän opinnäytetyöni produktio-osan tärkeimpänä tavoitteena on koota toimiva, läheisen menetyksen kokeneen lapsen arkea tukevan toiminnallisen vertaisryhmän ohjauskansio. Tämän raporttiosuuden tarkoituksena on tukea teoreettisesti tietoa lapsen kehityksestä, surusta, sen muodoista ja vaikutuksista eri ikäkausina sekä tukea lasta surussa. Tärkein osa lapsen tukemisessa on vertaisryhmän luovilla ja toiminnallisilla menetelmillä. Yhteistyötä toiminnallisten menetelmien valinnassa tein seurakuntamme perhe- ja lapsityön papin Päivi Nurmen sekä lapsityönohjaaja Sirkku Nymanin kanssa. Musiikkivalinnat on yhteisen keskustelumme pohjalta tehnyt kanttorimme Armi Laakso. Kansioon valittujen toiminnallisten osuuksien harjoitteet perustuvat raporttiin kirjattuun teoriatietoon sekä työyhteisötiiminä tekemäämme arvioivaan yhteistyöhön. Harjoitteita valittaessa olen huomioinut myös myöhemmin työssäni esiin tulevien haastattelukyselyiden esiin tuomat ammatilliset näkökulmat. Haastattelukyselyä käsittelen tarkemmin sivulla 38. Valmistumisestani johtuvan ajanpuutteen vuoksi tätä lapsen sururyhmätoimintaa ei voida toteuttaa käytännössä ennen valmistumistani. Sen vuoksi myöhemmin esittelemäni kyselyhaastattelun vastaajat arvioivat myös valmiin ohjauskansion materiaalin.

Opinnäytetyön tarkoituksena on kehittää Paimion seurakunnan lapsi- perhe- ja diakoniatyötä, lapsen surun kohtaamista ja sekä sen käsittelemistä lapsen omista lähtökohdista nousevilla menetelmillä. Lapsi tulee nähdä ryhmässä yksilönä ja aktiivisena surijana. Näin saman kokeneet lapset voivat olla toisilleen vahvana tukena surusta selviytymisessä. Jos lapsen suru jää purkamatta, se voi lapsen kasvaessa ja kehittyessä ilmetä tunne-elämän häiriönä sekä vuorovaikutussuhteiden vaikeutena. Sitä kautta lapsi voi kapeampien selviytymisrajojensa vuoksi olla myös syrjäytymisvaaran alla. Turvallisten aikuisten kanssa solmitut ihmissuhteet rohkaisevat lasta myöhemmin kiinnittymään seurakunnassa johonkin toiseen ryhmätoimintaan ja siinä lapsi voisi saada jatkotukea pidempään.

Tämän opinnäytetyön tärkeänä tarkoituksena ja kehittämistarpeena näen myös jatkoryhmien toiminnan. Ohjauskansioon tulee lisätä ajantasaiset tiedot tulevista lasten ja varhaisnuorten kerhotoiminnoista. Kansion loppuun liitetään konkreettiset esitteet tulevista toiminnoista ja ryhmän ohjaajan tehtäviin kuuluu päivittää materiaali ajantasaiseksi aina ennen uuden ryhmän alkua. Kansioon voi liittää myös esityksen kutsua ryhmä myöhemmin koolle jatkotilanteen arvioimiseksi.

Olettamukseni on, etteivät vanhemmat laita alle kouluikäisiä lapsia yksin sururyhmään. Uskon heidän osallistuvan yhdessä perheryhmiin. Lapsen tullessa yli kymmenen ikävuoden surun ilmenemis- sekä käsittelytavat muuttuvat. Heille ryhmän toiminnallisen tarjonnan tulee olla ikävaiheensa mukaista. Tiedostettuna tarkoituksena on lasten sururyhmä- kansion ohjaavan toimintaa noin 7-10 -vuotiaiden lasten ryhmätyöskentelyssä. Heidän iässään kuolemakäsitys tulee persoonallisemmaksi ja sen myötä aikaista asiallisemmaksi. Myös kristilliset näkökannat tulevat yhä kiinnostavammiksi ja lapsi kokee turvallisuutta saadessaan kuulla vahvasta toivon näkökulmasta. Lapsen elämä toivon näkökulman varassa on lohdullista ja mahdollista inhimillisesti katsottuna mahdottomissakin olosuhteissa. Toivo on lapselle elämässä keskeisempiä ja kantavimpia voimia. (Riekkinen W 1996, 12.)

Keskeisimpinä teorialähteinä pidän tässä teoreettisessa raportissa käyttämiäni tutkimuksia, ammattikirjallisuutta ja hengellisellä pohjalla toteutettuja artikkeleita sekä kirjallisuutta. Niiden pohjalta tarkastelen lapsen surun eri puolia ja siihen vaikuttavia asioita. Lukemani kirjallisuuden sekä tutkimusten valossa hahmotan syntyvän kansion teoreettisen perustan. Kansion toiminnallisuuden laadinnassa on käytetty olemassa olevia toimintaterapeuttisia menetelmiä ja välineitä. Tällä tarkoitan lapselle turvalliseksi todettuja luovia ja leikkisiä toimintatapoja, kuten tunnetarinat, roolileikit, muovailu, maalaaminen, piirtäminen ja nukketeatteri. Lapselle ominaisesti luonnolliset toimintamuodot voivat olla vahvoja ilmaisukanavia rohkaisten lasta huomaamattaan puhumaan tunteistaan (Välivaara 2006, 25).

3 LAPSEN SURUN TYÖSTÄMINEN

3.1 Surutyö varhaislapsuudessa

Tässä teoreettisessa osuudessa on valotettu eri-ikäisten lasten kuolemakäsitystä. On tärkeää tietää lapsen surun ilmenemistä eri ikävaiheissa, vaikka toteutettu sururyhmäkansio on tarkoitettu noin 7-10 -vuotiaiden lasten sururyhmyöskentelyyn. Varhaislapsuudessa suru ja kaipaus menetetyistä ilmenevät muu muassa itkuisuutena, tietynlaisena vetäytyneisyytenä sekä kehon jännittyneisyytenä. Silloin menetelmien tulee olla erilaiset kuin kouluikään tultaessa. Murrosikä on hyvin vahvojen tunteiden, erilaisten kiihkojen sekä heilahtelevien intohimojen voimakkainta aikaa. (Tamm 1988, 3.) Sitä ikävaihetta en ole monialaisuutensa vuoksi ottanut mukaan tähän opinnäytetyön ryhmätyöskentelyyn, vaikka teoreettisessa osuudessa surun vaikutuksia tuon esille. Murrosikäisen surutyö olisi jo yksinään opinnäytetyön arvoinen asia.

Jokainen lapsi reagoi suruun eri tavoin ja reaktiot voivat olla ennalta arvaamattomia. Mitä läheisempi suhde oli, sitä voimakkaampi ja pitkäkestoisempi suruprosessi on. Surevaa lasta auttaa parhaiten mahdollisimman luonnollinen suhtautuminen. Lapsen mieli on kestokyvyltään rajallinen. Siksi hän kaipaa läheisyyttä ja rakkautta voidakseen itse tuntea olevansa kokonainen sekä turvassa. (Poiijula 2002, 142.) Tärkeintä on, että aikuinen on aina lapsen saatavilla. Lapsen suru voi purkautua myös monin eri tavoin fyysisenäkin kipuna. Lapsi tarvitsee surunsa aikana erityissuojelua ja turvallisuuden tuntemuksia. (Dyregrov 1993,19.) Turvallisen arjen jatkuvuus ja rutiinit ovat avainasemassa surusta selviytymiseen. Lapsi omaa sisäisiä voimavaroja, kuten mielikuvia ja muistoja sekä fantasioita, jotka suojaavat hänen henkistä eheyttään menetyksen keskellä. (Kinnunen, 2003, 232.) Mitä avoimemmin lapsi voi puhua kuolleesta läheisestään, sitä luonnollisemmaksi kuolema hänelle tulee.

Lapsi käsittää kuoleman eri ikäkausina hyvin eri tavoin. Tätä lapsen käsitystä kuolemasta on tutkittu erilaisin menetelmin. Surukäsityksen muokkaamiseen

vaikuttaa lapsen kielen ja ajattelun kehityksen taso. Soili Poijulan (2002) mukaan kuoleman ymmärtäminen edellyttää lapsen ymmärtävän viisi kuolemaan liittyvää käsitettä. Ne ovat kuoleman peruuttamattomuus, tila, josta paluuta ei ole. Universaalisuus, tapahtuma, joka koskee kaikkia ihmisiä ikään, sukupuoleen tai arvoon katsomatta. Kuoleman kausaalisuus, joka tarkoittaa syyseuraus suhteiden ymmärtämistä. Ruumiin toimimattomuus, tila, jossa ei ole kipua eikä tuntoa nälästä tai kylmästä. Tärkeää on myös puhua elämän jatkumisen muodoista kuoleman jälkeen. Näiden käsitysten ymmärtämisestä johtuen lapset käsittävät kuoleman lopullisuuden hyvin eri ikävaiheissa. Holm & Turunen 2008,13.) Eräs opettaja kuvaili kuolemaa seuraavalla tavalla; ”Kuolema on sitä, että keho lakkaa toimimasta. Silloin hän on kuollut”. Tyttö luokassa osoitti poikaa pyörätuolissa ja sanoi; ”Tommy’n jalat eivät enää toimi, niiden täytyy olla kuollut. Miksi niitä ei haudata?” (Kubler-Ross & Kessler 2006,193.) Tämä kuvaa hyvin alakouluikäisen ajatustapaa kuolemasta. Lapsilla on tapana ottaa sanat kirjaimellisesti. Sen vuoksi hänelle pitää puhua kuolemasta oikeilla nimillä. Lapsen kognitiivista kehittymistä ovat tutkineet useat psykologit. Sveitsiläisen kehityspsykologin Jean Piagetin 1896-1980 mukaan lapsen ajatusmaailman kehittymisen voi jakaa neljään selkeästi toisiaan seuraaviin vaiheisiin, jotka esiintyvät jatkossa. Vaiheesta toiseen siirryttäessä muutos on havaittavissa. Vaiheita läpikäydessä kehittyminen ja sen nopeus ovat aina henkilökohtaisia. (Piaget 1988.)

Jo vauvaikäisenä lapsi reagoi eroon ja menetyksiin. Vaikka vauvalla ei ole vielä kielellistä taitoa kertoa tunteistaan, haasteellisesta tulkinnasta on voitu joitain tunteiden tasoja ymmärtää kehon kielestä. Kielen ja ajattelun kehittymisen myötä lapsi alkaa ymmärtää kuoleman olemassaolon. (Holm & Turunen, 2008.) Kinanen mukaan ensimmäinen lapsen ajatusmaailman kehittymisvaihe on sensomotorisella kaudella, 0-2 -vuotiaana. Silloin lapsi luottaa vanhemman paluuseen. Toistuvien toimintakaavioiden turvin hän rakentaa omaa maailmankuvaa (Kinanen 2009,20). Vauvaikäisen surun tulkinta on haastavaa. Vauvaikäistä voi kuunnella ja auttaa parhaiten kehon kielellä. (Furman 1993, 356.)

Toinen esioperationaalinen vaihe, ilmenee 2-6 -vuotiaana. Itsekeskeinen ajattelu sekä suorat havainnot ympäristöstä kehittävät myös kielellistä tulkintaa ja tuottavat sanoja (Kinanen 2009, 20). Ymmärrys syy-seuraus suhteisiin sekä olemassaolon erilaiset muodot perustuvat näköhavaintoihin Parin vuoden iässä lapsi oppii käsittämään kuoleman, mutta sisäistää sen väliaikaisena poissaolona. Hän olettaa kuolleen tulevan vielä joskus takaisin, ajankohtaa tietämättä. (Kinanen 2009, 19.) Kaksivuotiaan on vielä vaikea tajuta kuolemanselityksiä, esimerkiksi sanontoja; nukkuu ikuista unta, edesmennyt ja poismennyt. Hän voi jopa alkaa pelätä nukkumista, koska kuvittelee, ettei herää koskaan. Lapsen elämän rakentuessa struktuurin ja toiston avulla, sirkulaarisen ajattelun vuoksi, hänelle kuolemakin voi olla toistuva tapahtuma. Me elämme, kuolemme, elämme jälleen. (Dyregrov 1993, 14.)

Soili Poijula (2002) kuvaa pienen lapsen surutapaa ”surahtamisella”, joku toinen taas surun raidallisuudella. Molemmat muodot kuvaavat hyvin surevan lapsen käyttäytymistä. Aikuisena surua voi kantaa vuosikausia, mutta lapsi etenee sykäyksittäin kehityksensä tavoin. Alle 5 -vuotias lapsi leikkii kuolema-leikkejä ja kysellen, minne kuolleelle voi lähettää paketin. Leikeissä hän ajattelee kuoleman koskettavan vain vanhoja ihmisiä. Hyönteisten kanssa lapsi koittaa, miten kuolema pysäyttää sen. Siinä ei ole julmuudella sijaa, vaan hän yrittää selvittää kuoleman mysteeriä. Lapsen omassa mielessä on koko maailman hallitseminen omilla ajatuksillaan. Sen vuoksi hän saattaa syyllistää läheisen kuolemasta itseään. (Kinanen 2009, 22.) Vaikka pieni lapsi ei ymmärrä kuolema-sanana merkitystä, he käyttävät sitä puheissaan. Heille kuolema on ikään kuin heiluri, joka liikkuu; elävä, kuollut, elävä- ajatuksin (Dyregrov 1993, 13). Lapselle tuleekin aina kertoa tapahtumat oikealla tavalla ja oikeita nimityksiä käyttäen.

Lapsen surukäsityksissä on suuria eroja. Voimme kuitenkin todeta lapsen valmiuksista surun käsittelyyn, että se syntyy hyvin varhaisessa vaiheessa. Tämän käsityksen vuoksi lapsen surua käsittelevissä kirjoissa painotetaan perheen pienimpien huomioimista surun kohdatessa. Vaikka heidän ymmärryksensä poikkeaa aikuisen käsitystavasta oleellisesti, pienimpiä ei saa jättää huomiotta. (Erkkilä-ym. 2003,22.)

3.2 Kouluikäisen lapsen surutyö

Kouluikään tultaessa elämän ja kuoleman todellisuus alkaa valjeta lapsen ajatusmaailmassa sekä elämässä. Hänelle herää kysymykset siitä, miksi täytyy kuolla ja mitä kuoleman jälkeen on. Myös pelottavat ajatukset haamuista ja kummituksista voivat kiusata mieltä. Lapsi osaa myös pohtia mahdollisuutta omien vanhempien kuolemasta pelottavana mörkönä. (Kinanen 2009, 23.) Alakouluikäisenä on vaikea käsittää kuoleman lopullisuutta. Vaikeuksia tuottaa ymmärtää, miten vainaja voi olla samalla kertaa taivaassa ja haudassa. Epäoikeudenmukaisuus kuolemantapauksissa puhuttaa tämänikäisiä. (Dyrekrov & Raundalen 1997, 16.) Lapsi ajattelee kuoleman olevan lopullinen ehdottomuus. Hän kokee sen vaikutusten kaikkiin ihmisiin ja elolliseen olevan olemassaolon ehdoton päätös. Kuoleman kliinisyys kiinnostaa heitä suuresti. He purkavat tunteitaan kuoleman kysymyksiä ja mysteeriä vastaan piirtelemällä pääkalloja sekä ristejä eri paikkoihin. Oikeudenmukaisuus menetyksestä ja kysymykset Jumalan olemassaolosta nousevat mieleen. Jos lapsi käsittääkin tapahtuman, jää tunteiden käsittely vielä valmiuksien vuoksi vajaaksi. Usein tytöt ovat tunteikkaampia ja heidän surunsa ilmeneminen eroaa poikien surusta. Kysyttäessä eräältä pojalta hänen kokemastaan menetyksestä hän vastasi, ettei tunnu missään, kun sain uuden tietokonepelin. Pojat todella saattavat sulkea surutyönsä erilaisten tekemisten taakse. (Kinanen 2009, 25.) Mielestäni sen ei aina tarvitse olla paha asia, koska pojat tekevät tällä ”tekemisellä” omaa surutyötään.

Varsinkin kouluikäiset tytöt kokevat tapaturmaisen kuoleman ahdistavaksi. Tällainen kokemus saattaa synnyttää vaikeita mielikuvia menehtyneestä. Mielikuvat seuraavat ajatusmaailmassa traumaattisella tavalla. Jos lapsi ei osaa kertoa tai tiedosta tilannetta oikein, voi olla vaikea auttaa häntä. Häntä voidaan tukea surussa, mutta ei nähdä esimerkiksi todellista syytä traumaattisen tilan aiheuttajaan. Häntä voi painaa esimerkiksi näkymä tai mielikuva siitä, miten menehtyneen kasvot särkyivät onnettomuudessa. Jos hän osaisi kohdistaa kertomuksensa juuri siihen asiaan, mikä aiheuttaa hänelle traumaa, säästyttäisiin pitkäaikaisilta, surun kulkua voimakkaammilta jälkivaikutuksilta. (Dyregrov & Raundalen 1997, 76.)

Kouluikäiselle lapselle läheisen ihmisen kuolema aiheuttaa usein hyvin ahdistavia tunteita, koska hän ymmärtää jo kuoleman peruuttamattomaksi tapahtumaksi. Tapahtuma voi aiheuttaa hänelle pelkoa omasta ja oman perheen jäsenten sairastumisesta. Lapsi voi myös pelätä iltaa ja unen saantia. Koska hän ei pysty hallitsemaan ajatusmaailman pelkojaan, hän työntää ajatukset kuolemasta kauemmaksi. Työstämättömät ajatukset voivat sitten aiheuttaa fyysistä kipua sekä sisäisiä aggressioita. (Dyregrov & Raundalen 1997, 14-15.)

Konkreettisten operaatioiden vaihe on 7-12 -vuotiaana, joka on loogisen ajattelukyvyyn kehittymisen aikaa. Ajattelun laaja-alaisuus, eri aikakausien sisäistäminen sekä syy-seuraus suhteet selkenevät. Yli kaksitoistavuotias ajattelee jo johdonmukaisesti. Hänelle pohdinta on mahdollista ja empatiakyky, moraalinen arviointi sekä eettisyys eri tilanteissa alkavat toimimaan. (Kinanen 2009, 20.)

Murrosikään tultaessa lapsi ymmärtää tapahtuneen merkityksen pitkälle ajanjaksolle vaikuttavana asiana. Nuoruusiän ymmärrys lähentelee aikuisen ymmärrystä, mutta tunneilmaisut ovat siinä iässä hyvin voimakkaita. Murrosikään kuuluu suuria muutoksia, kuten kodista irrottautuminen ja itsenäistyminen, joten kriisitapahtumat voivat vahingoittaa tätä kehittymistä aikuisuuteen. (Dyregrov & Raundalen 1997, 16.)

Kohdatessaan menetyksen traumaattisella tavalla nuori tarvitsee aina ulkopuolista apua. Tästä tapahtumasta voi seurata ahdistuneisuutta, jota hän tuntee aina tilanteissa, jotka muistuttavat tapahtuneesta. Ahdistuneisuus näkyy levottomuutena, unettomuutena, ärtyisyytenä, keskittymisvaikeuksina, neuroottisina pakko-oireina tai masentuneisuutena. Masentuneisuus eroaa surusta siten, että sureva pystyy näkemään tulevaisuudessaan jotain myönteistä. Masentunut ei pysty kohtaamaan ja käsittelemään vaikeaksi kokemiaan asioita. (Aaltnen & Ojanen & Vihunen & Vilen 2003, 258.) Nuoruusiän kehityskriisi aiheuttaa jo yksinään paineita nuorelle. Kun siihen vielä tulee menetyksen aiheuttamat tunne-elämän muutokset, voi mieli kuormittua liikaa. Eräs nuori koki surussaan ainoana lapsena olon raskaana. Ryhmä voi antaa tukea sellaisessa tilanteessa. (Pojula 2002, 153.)

Äkillinen läheisen poismeno pysäyttää aikuisen totaalisesti ja sen vuoksi perheessä lapset saattavat jäädä täysin vaille huomiota. Nuoren tilannetta tämä vaikeuttaa. Tilanne voi aiheuttaa luottamuksen murenemisen aikuiseen ja silloin mielikuvat saavat tilaa nuoren mielessä ja ahdistus sekä syyllisyys lisääntyvät. Nuori saattaa eristyä ulkomaailmasta. Myös unihäiriöt, kuten nukahtamisvaikeudet ja somaattiset oireet vaivaavat. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 97.)

3.3 Trauma ja kriisityö lapsen näkökulmasta

Menetyksestä syntynyt tunne ahdistaa ja voi nostaa esiin myös psykosomaattisia oireita. Lapsella nämä kokemukset tallentuvat muistiin sanattomassa muodossa. Usein lapsi pakenee kohtaamasta näitä mielenmaailmasta nousevia traumaattisia tapahtumia. Päivittäin voi syntyä tilanteita, joissa muisti aktivoituu kokemaan samaa uhkakuvaa yhä uudelleen. Tapahtumat voivat muuttaa koko lapsen maailmankuvaa ja minuutta sekä jättää lapsen mieleen erilaisia pysyviä pelkotiloja. Kriisi etenee sokki-, -reaktio-, -korjaamis- ja trauman läpityöskentelyn jälkeen uudelleensuuntautumisen vaiheisiin. (Sinkkonen & Pihlaja 2000, 187-190.) Äkillinen menetys aiheuttaa voimakkaita tunnereaktioita lapselle. Niiden vaikutuksista hänelle puhkeaa vaikeita psykosomaattisia oireita. Tapahtumat pyörivät lapsen mielessä ja aiheuttavat voimakkaita pelkoja. (Poijula 2002, 148.)

Äkillinen, kohtalokas ja ratkaiseva muutos ihmisen elämässä aiheuttaa tilanteen, jota lapsi ei pysty omilla aiemmin opituilla taidoillaan käsittelemään. Rajun tunnejärkytyksen aiheuttamana hänen tunnemaailmansa järkkyy. Hallitsematon tilanne aiheuttaa pelkoa, häpeää ja avuttomuutta. (Vuorinen 2007.)

Läheisen kuolema on lapselle sellainen traumaattinen kokemus, jonka käsittelemiseen hänellä ei aina ole valmiuksia. Menettää lapsi vanhempansa äkillisellä tavalla missä iässä hyvänsä, aiheutuu siitä aina kriisi. Sen vuoksi yhteiskunnassa tulisi olla tarjolla matalan kynnyksen paikkoja äkillisen kriisin kohteeksi joutuneille lapsille. Lapsi voi olla kasvanut ja menetyksen jälkeen jäänyt hyvin turvalliseen ympäristöön. Siitä huolimatta läheisen kuolema on lamaannuttanut myös

hoitavat omaiset ja lapsi jää huomiotta. (Sinkkonen 2004, 20.) Usein menetys aiheuttaa lapselle traumatisoivan tunnetilan. Siitä johtuen lapsen turvallisuuden tunne järkkyy. Tämä trauman aiheuttama tila täytyy ensin saada käytyä läpi. Surutyötä ei voi tehdä sitä ennen. (Holm & Turunen 2008, 33.)

Traumaattisten kriisien ero muista kriiseistä johtuu tapahtuman äkillisyydestä sekä rajusta tapahtumaketjusta. Sen vuoksi traumaattisissa kriiseissä eri vaiheet poikkeavat muista kriiseistä. Läheisen äkillinen kuolema voi aiheuttaa lapselle traumaattisen kriisin. Mielen kaaos tuntuu tasapainottomuutena katkaisten normaalin arjen ja koko elämän tilanteen. Elämä tuntuu umpikujalta, jossa on pimeää eikä ulospääsyä ole näkyvissä. Voimakkaat reaktiot kestävät useamman päivän ajan. Reaktiovaihetta seuraa työstämis- ja käsittelyvaihe, jonka aikana kriisissä oleva saa etäisyyttä tapahtumaan ja voi kohdata uuden tilanteen. Traumaattinen tilanne hävittää myös tulevaisuuden näkökulman. Tällaisessa traumaattisessa kriisissä olevan kanssa tulee edetä hyvin pienin askelin. Uudelleensuuntautumisen aika voi olla vasta vuosien kuluttua. (Ruishalme & Saaristo 2007, 38.) Uudelleensuuntautumisen häiriinnyttyä kriisin aiheuttama ylivireystila voi pitkittyä. Tämä voi olla traumaperäistä ja sen hoitamiseen lapsi tarvitsee ammatillisesti arvioitua apua. (Sinkkonen & Pihlaja 200, 190-192.) Lapsen auttajalta vaaditaan kykyä olla läsnä, mutta kuitenkin riittävän etäällä. Auttajalla tulee myös olla halua ja kykyä jakaa lapsen tunteita. Hänellä tulee olla tietoa erikäisten lasten suremistavoista sekä käsityksistään kuolemasta. Lasten kriisireaktioiden viimeaikaisten tutkimusten vuoksi lasten tarpeista on saatu arvokasta lisätietoa. (Dyregrov 1993, 7.)

Traumaattisen kriisin laatuun ja sen syvyyteen vaikuttavat useat eri tekijät, kuten läheisen kuolinsyy, tapa kuoleman kuulemisesta tai mahdollinen läsnäolo. Traumaattisen kriisin synnyttää tilanne, jolloin surija kokee koko elämänsä uhatuksi. Psykkisen kaaoksen myötä sekasorto ja tasapainottomuus valtaavat mielen. Sokkireaktio on tarkoituksenmukainen suoja mielelle. Jos näin ei tapahtuisi, mieli voisi hajota. Kun mielen turvallisuus on saavutettu, syntyy reaktiovaihe. Siinä surija voi tiedostaa tapahtuneen. Tässä vaiheessa voi olla myös tuntuvia fyysisiä kipuja ja toimintakyky voi häiriintyä. Työstämis- ja käsittelyvaiheessa

syntyy etäisyys tapahtumaan ja siitä voi jo avoimesti puhua. Vaiheen edetessä surija sulkeutuu ja käsittelee asiaa itsessään. Kriisi- ja traumaterapiat sekä vertaistukiryhmät ovat tällöin avuksi. Uudelleen suuntautumisen vaihe alkaa käsittelyvaiheen loppupuolella ja voi jatkua läpi elämän. Tapahtumaa voi ajatella ahdistumatta siitä. (Mäkelä & Sipola 2006.) Traumaattisen tilanteen reaktioita ovat ahdistus, pelko, väsymys, univaikeudet ja masennus. Tämä vaihe voi kestää muutamasta viikosta pariin kuukauteen. Jotta lapsi voi käydä läpi surutyönsä, ensin on työstettävä traumatyö. Muuten ei surua voi käsitellä. (Holm & Turunen 2008, 34.)

Puhuttaessa lapsen traumaattisesta kriisistä koululla on tärkeä rooli tasapainoiseen arkeen palaamisessa sekä lapsen tukemisessa. Koulun edustaman jatkuvuuden ja pysyvyyden malli tukee lasta kriiseissä. Yhteisönä koululla on siihen hyvä mahdollisuus. Toivuttuaan lapsen on koulumaailmassa myös helpompi muistella ja tuoda kokemuksiaan esille. Opettajilla sekä kaikilla yhteistyökumppaneilla koulussa on suuri vastuu ja merkitys lapsen toipumisessa. Koulujen kriisisuunnitelmia ja henkilökunnan tietoisuutta lasten kriisien aiheuttajista on tutkittu neljässä pro gradu työssä (Iivonen 1996, Aurinkovuori 1998, Janhunen 2003 ja Vuorinen 2007). Tutkimustulosten valossa voi todeta tärkeäksi korostaa lapsille, että terveydenhoitajille, kuraattoreille, psykologeille sekä opettajille voi aina mennä puhumaan. Arkivastuuna on jätetty opettajille huomioitavaksi lasten koulussa esiintyvät poikkeamat jaksamisessa (pro gradu Vuorinen 2007). Sinkkonen on huolestunut siitä, miten nykylasten yhteisöllisyyden kokemukset ovat katoamassa ja turvalliset aikuiset arkitilanteista vähenevät. Jopa vanhemmat kokevat tilanteessa suurta huolta. Tämän vuoksi Sinkkonen painottaa päiväkotien ja koulujen tärkeyttä lasten elämässä (Sinkkonen & Pihlaja 2000, 5). Dyregrov painottaa päiväkodin ja koulun tärkeyttä yhteisönä lapsen surussa. Siellä on mahdollisuus samanikäisten kanssa kertoa niistä kokemuksista, joita tapahtuma aiheutti. Mikäli kukaan ei rohkene kertoa omista näkemyksistään, tulee aikuisen kysyä niistä suoralla kysymyksellä, esim. *”kuuliko kukaan Piian huutavan, kun hän jäi auton alle?”* (Dyregrov 1993, 82-85).

Surun sekä traumaattisen kriisin vaiheet sekä oireet voivat olla hyvin samankaltaiset. Sen vuoksi ohjaajan tulee olla valveutunut ja tiedostaa suru- ja traumatyön ero, että hän osaa tunnistaa sen ja ohjata tarvittaessa lasta oikean avun piiriin.

3.4 Monikulttuurisuuden ja uskontojen vaikutukset lapsen surukäsitykseen

Monikulttuurisuus koetaan haasteena myös kirkon piirissä ja siihen vaikuttaa yhä enenevä maahanmuuttajalasten määrä perhetyössä. Raamatullinen kristillinen lähimmäisen rakkaus edellyttää suvaitsevaisuutta sekä erilaisuuden kunnioittamista. Erilaiset maailmankatsomukset sekä eri kulttuurien ja uskontojen vaikutukset suruun ja sen käsittelyyn vaihtelevat suuresti. Kuolema voidaan kokea rajattuna hetkenä tai pitkänä prosessina, joka ei lopu koskaan. Hindu- ja budhalaisuudessa elämän kiertokulku jatkuu jatkumistaan. Juutalaisuudessa, kristinuskossa ja islamissa elämä nähdään ainutkertaisena. Se on kuin kaari, jolla on selkeä alku ja loppu. Elämän päätepisteenä on kuolema, joka kuitenkin on portti uuteen tulevaan elämään. Ateistien näkemyksen mukaan kuolema on elämän päätepiste. Näiden näkemysten mukaan lapsi kasvaa omassa lapsuuden perheessään omaksuen siellä vallitsevat kulttuuriset ja uskonnolliset piirteet. (Soivio, viitattu 9.3.2011.) Myös erot uskonnollisissa yhteisöissä voivat olla hyvin suuria eri ihmisten välillä. Myös kulttuurilliset vaikutteet muuttavat surun ilmenemismuotojen sisältöä. Toimintatavoista tulee kysyä neuvoa suoraan asianomaiselta itseltään. Silloin voi olla varma siitä, että kohtaa hänet toivotulla tavalla (Gothoni & Jokela 2009,153.) Tässä opinnäytetyössä käsitän hengellisyiden evankelisluterilaisen uskonkäsityksen mukaisesti. Yhä monikulttuuristuvan yhteiskunnan vuoksi haluan tuoda esille myös muita uskonsuuntia käsitteleviä näkemyksiä. Lapsi tulee huomioida aina oman kulttuuritaustansa mukaisella tavalla.

Suremisen merkitys sekä tapa surra vaihtelevat eri kulttuureissa ja uskonnoissa. Joissakin uskonnoissa suru on sisäinen ja hyvin henkilökohtainen asia, joissakin yhteisön yhdessä käsiteltäväksi tarkoitettu. Joissakin kulttuureissa ja us-

konnoissa on hyvin yksityiskohtaiset säännöt siitä, kuka perheestä ilmaisee surua ja miten se tapahtuu. Maahanmuuttajia ja pakolaisia kuolema koskettaa aivan erityisellä tavalla, koska vieraassa paikassa kuoleminen herättää aina pelkoa. Paluu kotimaahan on saattanut olla haaveena pitkään. Näin elämä jää ikään kuin kesken ja vieraantuminen kotimaasta symbolisoituu kuoleman myötä. Jokainen ihminen on kuitenkin oma yksilönsä ja sen vuoksi tulee aina ottaa huomioon lapsen kohdalla nämä kulttuurilliset sekä uskonnolliset eroavaisuudet. (Soivio, viitattu 9.3.2011.) Monissa maahanmuuttajien kulttuureissa yhteisöllisyydellä on suuri merkitys kuolemantapausten yhteydessä. Erilaiset rituaalit kuuluvat heidän surutyöskentelyynsä. Tämä tulee huomioida niin, että annetaan heille mahdollisuus toteuttaa oman kulttuurinsa tapoja myös Suomessa. (Gothi & Jokela 2009,158.)

Ortodokseille kuolema on eletyn elämän jatkoa ja ennen kaikkea sille, miten on elänyt elämänsä. Uskon ja rakkauden tekoja tehneellä elämä jatkuu Jumalan yhteydessä. Rukous on suuri osa surutyötä. (Soivio, viitattu 9.3.2011.)

Romanien keskuudessa uskonasioita kunnioitetaan ja niistä keskustellaan avoimesti. Romanit kokevat kuoleman erittäin voimakkaasti ja siinä korostuu yhteisöllisyyden merkitys. Usein perhettä kohdanneen menetyksen myötä perhe muuttaa asunnosta toiseen asuntoon. Myös vaatteet sekä henkilökohtaiset tavat ja valokuvat hävitetään. Joskus hävitetään myös osa kalusteista. Tämä voi vaikuttaa myös lapsen surun käsittelyyn, koska konkreettisia muistoja on vaikeampi käsitellä ympäristön muuttuessa. Viimeisenä yönä ennen hautaan laskemista menetys koetaan lopullisena. (Soivio, viitattu 9.3.2011.)

Juutalaisuudessa elämä on vain väliaikainen vaellus maan päällä. Sen vuoksi kuolema koetaan ikään kuin sisäänpääsynä ”suureen saliin”, jota tarkoitusta varten tänne maailmaan on synnytty. Autuaiden elämä jatkuu paratiisissa. Surevaa ei jätetä yksin ja hänestä myös pidetään huolta. Yleensä ruumiin äärellä valvotaan hautaan laskuun saakka. Se tapahtuu kolmantena päivänä kuoleman jälkeen. Rakkaan ihmisen menettämisen sureminen on luonnollista, mutta surusta tulee rakentaa silta takaisin maan päällä jatkuvaan omaan elämään. Hautaan

laskemisen jälkeen on suruviikko, jonka aikana ovet on auki kaikille. Vanhempansa menettäneiden lasten suruaika jatkuu vielä kaksitoista kuukautta. Sinä aikana pidättäytytään kaikesta viihteellisyydestä. (Soivio, viitattu 9.3.2011.) Juutalaisuudessa kuolevan luona käydään lukemassa psalmeja ja tooraa. Hänen kuoltuaan omaiset repäisevät vaatteensa ja jättävät kaksi kynttilää sekä vesilasin vainajan yöpöydälle. Tällä rituaalilla mahdollistetaan vainajan sielun levähtäminen. Hautajaisten jälkeinen suruviikko pyhitetään omaisten vierailuille vainajan luona. Vanhempansa tai lapsensa menettäneet jatkavat suruvuotta pidättäytyen ylimääräisistä iloista. (Gothoni & Jokela 2009, 157.)

Islamilaisuudessa kuolema ei kadota sielua, vaan se siirtyy elämän ja kuoleman erottavalle raja-alueelle. Hautaus tapahtuu vuorokauden kuluessa kuolemasta. Omaisia rohkaistaan olemaan menetyksessä kärsivällinen, koska surun hillitseminen koetaan Jumalan edessä ansioksi. Omaisten suruaika kestää kolme päivää, jonka jälkeen varsinaista jatkosuruaikaa Islamin mukaan ei ole. (Soivio, viitattu 9.3.2011.) Islamin perinteen mukaan vainajalle tehdään pyhä pesu, jonka suorittaa samaa sukupuolta olevat henkilöt. Hautaus suoritetaan mahdollisimman pian. Hautajaisissa läsnä ovat vain miehet. Naiset pukeutuvat mustiin ja valittavat ääneen. Miehet pidättäytyvät suruajan parranajosta sekä peseytymisestä. Haudoilla rukoileminen on kielletty muulloin, kuin hautajaisissa. (Gothon & Jokela 2009, 160.)

Jehovan todistajien käsityksen mukaan elämä ja myös ruumis ovat suuria Jumalan lahjoja. Sen vuoksi heille kuolema on järjetön asia. Se koetaan synnin palkaksi ja rangaistukseksi. Heidän käsityksensä mukaan kuolemassa ihminen tuhoutuu täysin. Jehovan tahdon mukaan hyvin eläneillä ihmisillä on kuitenkin mahdollisuus kokea ylösnousemus ja päästä tuhatvuotiseen valtakuntaan. Pahat eivät herää koskaan. Risti ei kuulu heidän surun symboleihin ja suruasua on harvoin musta. (Soivio, viitattu 9.3.2011.)

Buddhalaisuudessa mikään ei ole pysyvää. Elämä ja kaikki muu olemassa oleva kuuluu jatkuvaan syntymisen ja tuhoutumisen kiertokulkuun. Sen vuoksi myöskään kuolema ei ole lopullinen, vaan ihmisen sielu ja tietoisuus syntyvät

uudelleen. Buddhalaiset eivät pelkää kuolemaa, mutta heitä voi askarruttaa uudelleen syntymisensä muoto. Yleensä vainaja poltetaan ja tuhka levitetään mieluummin luontoon. (Soivio, viitattu 9.3.2011.)

Hindulaisuudessa olennaista on vainajan henkinen olemus ja sielu. Sielu on ikuinen ja sen myötä yhteys kaikkeuden sieluun. Kuolema ei siis ole lopullinen, vaan vainaja syntyy uudelleen maan päälle. Hindujen mukaan ihmisellä on monta maanpäällistä elämää. Eletty elämä vaikuttaa tulevaan muotoon. Seuraavien kahdentoista surupäivän aikana lapset eivät saa mennä kouluun. (Soivio, viitattu 9.3.2011.) Buddhalaisuudessa sekä Hindulaisuudessa aikakäsitys on syklinen. Se näkyy heidän ajattelumaailmassaan siten, että he uskovat ihmisen syntyvän yhä uudelleen aina eri olomuodoissa. Tavoitteena on erkaantua tästä sielun kiertokulusta. (Gothoni & Jokela 2009, 160.)

Uskonottomat vapaa-ajattelijat perustavat maailmankatsomuksensa filosofiaan, joka ei edellytä Jumalan olemassaoloa laisinkaan. Heidän mukaansa tuonpuoleista elämää tai voimaa ei ole olemassa. Uskonottomat surevat läheisiään. Usko on aina henkilökohtainen asia ja sen vuoksi niitä tulee kunnioittaa myös lapsen kohdalla. (Soivio, viitattu 9.3.2011.)

Kulttuurien sekä maailmankatsomusten erot voivat synnyttää vierauden tunnetta ja sen myötä hankaloittaa toisen surun kohtaamista. Näiden erilaisten käytäntöjen kirjon taustalta löytyvät samankaltaiset ongelmat kuoleman tuottaman hämmennyksen sekä surun aiheuttaman kärsimyksen edessä. Monikulttuurinen lapsi on kasvanut erilaisten käsitysten, symbolien, rituaalien ja sääntöjen ympäröimänä. Menetyksen kohdatessa ne voivat auttaa häntä kestämään, ymmärtämään ja käsittelemään surua läheisen kuollessa. Näiden joskus tarkkojenkin ohjeiden merkitystä ei pidä väheksyä. (Soivio, viitattu 9.3.2011.) Turvapaikan hakijoiden yhä kasvava määrä tuo maahamme monikulttuurisia lapsia joka vuosi lisää. Sen vuoksi työntekijöiden on hyvin tärkeää tuntea erilaisia kulttuurillisia taustoja. Lapsen kasvun eri vaiheissa hän on tottunut kohtaamaan surua ja menetyksiä kulttuurisidonnaisella tavalla. Silloin hän ei pysty ottamaan apua ja tukea vastaan eri tavalla, kuin mihin hän on lapsuudessaan kasvanut.

3.5 Diakonia lapsen kohtaamisessa

Varsinaista lapsidiakonian strategiaa ei ole vielä seurakuntaan ole kirjattu. Seuraavassa tekstissä tuon esille pääkohtia kirkon varhaiskasvatuksen kehittämissuunnitelmasta ”Lapsi on osallinen”. Suunnitelman tavoitteet ulottuvat vuoteen 2016 asti. Erityiset lähtökohdat tähän suunnitelmaan on otettu perustaksi raamatusta ja ovat; lähetyskäsky Matt. 28: 18-20, lasten evankeliumi Mark. 10: 13-16, kristillinen ihmiskäsitys, kaste Matt. 28:18-20, Mark. 16:16, kirkkolaki 4:1, kirkkojärjestys 3:1; 3:2, Augsburgin tunnustus, artikla 9, Jumala on, elämä on nyt, rakkaus liikuttaa, kirkon lapsi ja nuorisotyön strategia 2010, meidän kirkko, osallisuuden yhteisö, Suomen evankelisluterilaisen kirkon strategia 2015, varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, Kati-Pupita Mattila; Lapsidiakonia ja lapsen oikeuksien sopimus. (Meidän kirkko, osallisuuden yhteisö, viitattu 18.2.2011.)

Evankelisluterilainen kirkkomme näkee tulevaisuuden kehittämissuunnitelmassa lapsen aarteena seurakunnassa. Lapsi nähdään uskon herkkänä avaajana seurakuntalaisille. Toimittaessa lapsilähtöisesti koko perhe pääsee sisälle seurakunnan toimintaan luontaisesti. Näin lapsi saa jo varhaislapsuudessaan elämänsä eväitä, jotka kannattelevat häntä koko elämän ajan. Seurakunnassa on ymmärretty eri toimijoiden yhteistyön tärkeys lasten kanssa. Suunnitelmassa toteutetaan hengellistä kasvua sekä kehitetään varhaispedagogiikkaa varhaiskasvatuksen näkökulmasta. Siinä seurataan aikaa ja uudistetaan varhaiskasvatustoimintaa sekä kehitetään kasteen yhteydenpitoa henkilökohtaisella vuorovaikutuksella ja säännöllisillä viesteillä kotiin. Suunnitelmassa kehitetään myös strategisesti pikkulapsiperheiden kohtaamista heidän arjessaan ja toteutetaan matalan kynnyksen paikkoja lapsiperheille. Lapsen hengellisyyttä tuetaan seurakunnassa liikkuen, leikkien ja tutkien luoden lapselle turvallinen mielikuva uskosta ja seurakuntaelämästä. Kokonaisvaltaisessa ja osallistavassa kasvatuksessa vahvistetaan myös kasvattajien varhaispedagogisia ja kristilliseen kasvatukseen liittyviä valmiuksia. Suunnitelmassa vahvistetaan myös lastenohjaajiksi opiskelevien sitoutumista kirkon palvelukseen. Lisäksi vahvistetaan työtettä kohdata lapsiperheet diakonisella tasolla sekä kohtaamista monikulttuuristen

perheiden kanssa. Toimintaperiaatteissa tuetaan käsitystä siitä, että jokainen lapsi on Jumalalle arvokas ja tärkeä. (*Kirkon lapsi – ja nuorisotyön strategia* 2010.)

Lapsidiakoniasta on vähän tutkittua tietoa, koska se on käsitteenä melko uusi. Lapsidiakonialla tarkoitetaan suoraa lapsen tukemista. Tehtävän keskeinen sanoma on nähdyksi tulemisen toivo. Mattila kirjoittaa Lapsidiakonian Käsikirjassa (2003,6), hienojen ja innovatiivisten käytäntöjen sovellusten jäävän ulkonaiseksi suorittamiseksi, jos tuki ei kohdistu suoraan lapseen. Vanhempia pitää tukea, mutta se ei aina yksin riitä. On vanhempia, jotka eivät tuesta huolimatta kykene vastaamaan turvallisen vanhemmuuden haasteeseen. Jos lapsi ei saa suoraa tukea, hän kokee turvattomuutta. Oulun seurakunnan lapsidiakoniatyöntekijä Sirkku Nivala toteaa; *ettei lapsidiakonia ole uusi asia, eikä uusi menetelmä. Jokainen meistä voi nähdä lapsen. Lapsidiakoniaa on jokaisen kohdalla suora lapsen kohtaaminen. Kun ystävyiden kautta pääsee rakentamaan luottamusta, lapsi saattaa rohkaistua puhumaan.* (Rauhan Tervehdys-lehti 2006.)

Lasten eläessä yhä vaikeammissa elämäntilanteissa ja kohdatessa monenlaisia menetyksiä, tarvitaan perinteisen lapsityön rinnalle lapsidiakoniaa”. Lapsilähtöisyys on diakonian keskeinen periaate. Lapsen nähdyksi tulemisen kokemus on lapsidiakonian kulmakivi. Turvallinen arki on perusta lapsen kasvulle. (Helminen & Kotisalo 2009.) Aikaisempina vuosikymmeninä seurakunnan lapsityö rakentui pyhäkoulutyön varaan. Yhteiskunnan rakennemuutos aiheutti siihen muutoksen. Viikonloppuvapaiden myötä pyhääamun pyhäkoulu ei enää kutsunut samalla tavalla lapsia kokoon. Nyt on haettu uusia toimintamuotoja arkikokoontumiseen ja samalla säilytetty hengellinen ja diakoninen ydin. (toim. Heinonen, ym. 2004, 13.) Lapsidiakonian tavoite on löytää, nähdä sekä lievittää lapsen hätää. Lapsi tulee nähdä ja hänen toivoonsa sekä odotuksiinsa tulee vastata suoraan hänelle. Häntä tulee puolustaa sekä vahvistaa persoonallisesti. (Mattila 2003, 15.)

Nimensä mukaisesti lapsidiakoniassa keskeisintä on kohdistaa apu ja tuki suoraan lapseen. Mattilan (2000) mukaan periaatteina ovat lapsilähtöisyys tarkoitetaan kaikkien ratkaisujen, toimintatapojen sekä vuorovaikutuksen tarkastelua

lapsen näkökulmasta. Aina on tärkeintä huomioida ratkaisujen vaikutukset lapsen tarpeisiin nähden. Toisena periaatteena on ennakointi ja mahdollisimman varhainen puuttuminen, lapsen turvallisen arjen tarpeeseen vastaaminen sekä ennen kaikkea ehkäisevä työote. Toiminta, tuen tarjonta ja kohtaamisen haasteet katsotaan aina lapsen näkökulmasta. Huomioitavaa on se, miten tuki parhaiten kohdistuu ja pääsee vaikuttamaan suoraan lapsen hyvinvointiin sekä hänen persoonaansa. Lapsidiakoniassa halutaan ehkäistä ongelmia ja tarttua asioihin ennen kuin ne puhkeavat ongelmiksi. Tällainen toimintatapa ei kuitenkaan sulje pois jo oireilevien lasten auttamista. Kolmantena periaatteena nähdään turvallinen arki. Lapsi kokee turvallista arkea turvallisten aikuisten parissa, jossa on myös muita lapsia sekä turvallisia kokemuksia heidän kanssaan. Neljäntenä periaatteena nähdään matala kynnyks. Sen vuoksi seurakunnassa tuetaan matalan kynnyksen kohtaamispaikkoja, jonka piiriin kaikki lapsen mahtuvat erilaisista elämäntilanteistaan tai perhetaustoistaan huolimatta. Matalan kynnyksen paikkoihin ei odoteta sitoutuneisuutta, vaan sinne voi tulla silloin kun siltä tuntuu. (Mattila 2003, 23-26.)

Lapsidiakonialla on myös vastaanottomuotoja. Avioerotilanteissa, perheenjäsenen sairauden tai kuoleman aiheuttamissa tilanteissa elämänkriisit voivat viedä arjen raiteiltaan. Kun vanhemmat haluavat tavata diakoniatyöntekijän, lapsi voi jäädä touhuamaan lapsidiakonin kanssa. He työskentelevät paljon myös lastensuojeluasiakkaiden kanssa sekä iltapäiväkerhoissa. Tulevaisuuden näkökulmasta koetaan aikuiset keskustelemassa diakoniatyöntekijän kanssa ja lapsidiakoniatyöntekijä voi rauhassa keskittyä lapseen. Näin lapsi saa oman kuuntelijansa. (Rauhan Tervehdys 2006.)

Lapsidiakoniassa käsitellään samanlaisia asioita, kuin aikuisdiakoniassakin. Käsitellään yksinäisyyttä, henkistä väsymistä, mielenterveysongelmia ja niiden aiheuttamia fyysisiä kipuja. Näitä kohtaamispaikkoja ovat muun muassa iltapäiväkerhot, kaakaopyhäkoulut ja erilaiset lasten leirit. Sisällöltään harkitut tilanteet ja leikit tukee lapsen luottamuksen syntymistä työntekijän kanssa. Pienimpien kohdalla diakoniaa voi toteuttaa erilaisten satutuokioiden muodossa, jolloin luettaisiin selviytymistä ja itsetuntoa vahvistavia satuja. Vanhemmuuden tukemiseen

on kiinnitetty paljon huomiota, mutta lapsidiakoniassa tuki ohjataan suoraan lasta kohti. (Lahti 2001.)

Mattila kertoo tutustuneensa 1985 lastensuojelussa työskennellessään Alice Millerin kirjoihin. Niiden pohjalta hän sai perusoivalluksen masennuksen ja levottomuuden perustumisesta lapsuuden tunnetraumoihin. Tältä pohjalta on noussut tarve tukea suoraan lasta ja sen myötä myös tarve lapsidiakoniasta. Näky nousee diakonisesta perustehtävästä auttaa siellä, missä hätä on suurin. Usein lapsi jää huomiotta tai reagoidaan liian myöhään. Lapsidiakonia nähdäänkin ennaltaehkäisevänä työnä. (Mattila 2003,5-8.) Se on vakiintunut seurakunnan toimintaan. Lapsidiakoniaan kuuluu samanlaiset asiat, kuin aikuisdiakoniaan, mutta lapsen ongelma täytyy ensin tunnistaa. Aikuinen osaa kertoa pahan olonsa, lapsi ei välttämättä ymmärrä, mistä paha olo johtuu. Sen vuoksi seurakunta haluaa olla aktiivisesti järjestämässä sellaista varhaisnuorten toimintaa, missä jo alle kouluikäisten kanssa voi solmia luottamuksellisia yhdessäolon hetkiä jokaisessa elämänvaiheessa.

Lapsidiakonia koetaan haasteena kirkolle sekä erikoisesti lapsi- ja diakoniatyölle. Lasten kasvava paha olo on tiedostettu jo pitkään seurakuntien lapsityössä. Siitä nousee kysymys miten vastata tähän yhä kasvavaan lasten pahoinvointiin? Monissa perheissä lapsi elää elämäntilanteissa, jolloin perhe ja koti eivät enää takaa hänelle kasvuympäristönä riittävää turvaa ja huomioimista. Kun tähän tilanteeseen halutaan vastata, täytyy perinteisen lapsityön rinnalle ottaa lapsidiakonia. Samalla tavalla kuin aikuistyössä on aikuisdiakoniatyö. Lapsidiakonian näyn lähtöpiste on lapsi itse;

Jos työntekijä katsoo vain vanhempiin ja pitää heidän muuttumistaan tavoitteena, seurauksena on usein toivottomuus, kyynistyminen ja luovuttaminen. Lapsidiakoniassa katse käännetään lapseen. Sivuutetaan se, että vanhemmat eivät muutu. Ei katsota sitä, mitä ei voida tehdä, vaan sitä, mitä voidaan tehdä (Mattila 2003,10-13.)

Lapsidiakonia ei ole sielunhoitoa eikä terapiaa, mutta lapsidiakoniassa voidaan nähdä tarve lapsen sielunhoidolle ja terapialle. Herkkä ja turvaton lapsi tarvitsee

niin matalan profiilin paikan, ettei toiminta ja mukaan tuleminen vaadi muuta kuin osallistumisen sinne. (2003,15-26.) Toiminnallisuus ja kohtaaminen ovat lasten sururyhmienkin perusta. Lapselle sielunhoitoa parhaimmillaan on se, kun hän saa puuhastella toisten lasten sekä turvallisen aikuisen kanssa. Lapsidiakonian tulee aina olla asiakaslähtöistä eli lapsilähtöistä toimintaa. Asiakaslähtöisyys on aina hyvin moniulotteista toimintaa. Se ulottuu asiakkaan, työntekijän, moniammatillisen yhteistyöryhmän, koko taustaorganisaation sekä myös uusiin asiakaslähtöisiin käytäntöihin. Asiakaslähtöisyydessä työntekijä toimii dialogisesti antaen ammattitaitonsa ja ihmisyytensä asiakkaan käyttöön.

4 LAPSEN SURURYHMÄ

4.1 Lapsen sururyhmä seurakunnassa

Aikuisille suunnattuja sururyhmiä on järjestetty jo vuosikymmenien ajan. Niiden toiminnan yhteydessä, vanhempien taholta, heräsi ajatus myös lasten sururyhmien tarpeesta. Monet vanhemmat kaipasivat hartaasti apua ja tukea lapsilleen. Aluksi ryhmät toimivat yhteisryhminä eri-ikäisten lasten kanssa. Siinä oli positiivista se, että pienet lapset avoimina toivat surunsa näkyville ja avasivat tietä surun ilmaisulle. Vähitellen kävi selville ilmaisutapojen, ajattelun sekä tarpeiden suuret erot ja se johti ryhmien jakamiseen. (Dyregrov & Raundalen 1997, 104.)

Lasta autettaessa autamme koko perhettä. Lapsen sururyhmää ohjatessaan seurakunnan työntekijä vahvistaa koko perheen olemassaoloa ja pysyvyyttä. Silloin hän elää todeksi omaa arvokasta työnäkyään kirkon lapsi- ja perhetyön strategian mukaisesti. Kirkko elää keskeisesti perheiden tukena ja haluaa kantaa vastuunsa haasteellisissakin tilanteissa.

Lasten sururyhmien toiminnan tarpeellisuus tiedostettiin seurakunnissa jo varhain. Vasta 2000 luvun vaihteessa siihen ryhdyttiin vastaamaan aktiivisesti. Monissa kaupungeissa toimii nyt lasten oma sururyhmä. Ryhmä toimii vertaisryhmänä ja antaa tukea toiselle saman menetyksen kokeneelle lapselle. Ryhmän toiminta perustuu kristilliseen elämäkatsomukseen antaen lapselle vahvan toivon näkökulman. Ryhmän tarkoituksena on tukea surun työstämistä sekä antaa välineitä surun kanssa elämiseen. Usein lapsi haluaa sivuuttaa kuolemassa seuraavien tunteiden käsittelyn. Ryhmässä pyritään ehkäisemään tämän-tyyppinen ajattelu. Seurakuntien lasten sururyhmät ovat useimmiten tarkoitettu 6-10 -vuotiaille lapsille. Sopiva ryhmäkoko on 5-7 lasta. Ryhmät kokoontuvat 8-10 kertaa, joista osaan mukaan kutsutaan myös vanhempia. Ryhmä toimii suljettuna ryhmänä ja lapset ilmoittautuvat ryhmään etukäteen. Ohjaaja myös keskustelee heidän kanssaan ennen ryhmätoiminnan alkua. Lasten sururyhmässä käsitellään menetykseen liittyviä tunteita, kuten surua, pelkoa, vihaa, pettymystä

ja ikävää. Lasten ryhmissä tunteita käsitellään lapselle sopivin menetelmin, muun muassa leikin, kuvailmaisun, saduttamisen, kirjoittamisen ja musiikin avulla. Siellä voidaan katsella myös valokuvia ja puhua muistellen menetettyä läheistä. Hyväksyvässä sekä turvallisessa ilmapiirissä lapsi saa käydä läpi vaikeaa menetystään. (Lapsi ja kuolema, viitattu 18.3. 2011.) Lapsiryhmässä Jumala on läsnä. Siinä meillä on hyvä tilaisuus luoda pohjaa rukoukselle. Siinä saamme luottaa siihen lupaukseen, että antava osapuoli on Jumala, eivätkä ryhmän ohjaaja tai aikuiset. Siinä aikuisen tehtävä on antaa lapselle mahdollisuus olla hoitavan hyvän Jumalan edessä, ja lapsi saa aavistaa Jumalan läsnäolon. Siinä lapsi voi ymmärtää, ettei rukous ryhmässä ole vain toimintaa. Rukoksessa koko uskon sisältö on läsnä. (Heinonen ym. 2004, 159-160.)

Lapsen tapa käyttää kysymyksiä omassa maailmassaan on heille aseita ja työkaluja uusien alueiden valtaamiseen. Kyseleminen on heille ikään kuin ikkunoiden avaamista, jotta he näkisivät yhä kauemmas. Lapsityön teologiassa nähdään myös lapsen kuuleminen kaikkein tärkeimmäksi asiaksi. Turvallinen ryhmäilmapiiri rakentuu yhdessäolosta sellaisissa olosuhteissa, joissa lapsen kysymyksille annetaan tilaa. Surussa lapsi tarvitsee ympärilleen niitä ihmisiä, joiden seurassa hän voi esittää vaikeimmatkin ajatuksensa. Lapsityössä teologia ei voi elää siellä, missä lasta ei otettaisi vakavasti ja lapsen ymmärryksen tasolla. Lapselle luodaan tilaa vuorovaikutukselle, jossa syntyvät lapsen omat kysymykset myös Jumalasta. Silloin Jumalan rakkaus ja uskollisuus voivat ympäröidä heidät. (Heinonen ym. 2004, 111.) Silloin lapsi voi tuntea ääretöntä Jumalan rakkautta ja sen myötä turvallista huolenpitoa. Siitä hän voi ammentaa elämäniloa omaan arkeensa.

4.2 Vertaistukea sururyhmästä

Evangelisluterilaiset seurakunnat sekä eri kristilliset järjestöt järjestävät vuosittain tuhansia eri pienryhmiä sekä muuta lapsidiakoniaan perustuvaa toimintaa. Kokoontumiseen tähtäävät tavoitteet vaihtelevat ja ryhmän pariin tullaan useimmiten sosiaalisuuden tarpeiden vuoksi. Oma ryhmä, siellä vallitseva yh-

teishenki ja ilmapiiri tekevät siitä yksilöllisesti tärkeän. Raamattu vertaa seurakuntaa muun muassa ruumiiseen, jossa jokaisella jäsenellä on oma tehtävä. Seurakuntalaiset sekä eri ryhmät muodostavat yhdessä Jumalan kansan. Näin seurakunnassa toimivat ryhmät jäsentyvät suurempaan kokonaisuuteen. (Kurronen ym.1989, 8.)

Jokaiselle ihmiselle on oleellista saada tuntee kuuluvansa johonkin tiettyyn ryhmään. Siitä hän saa itseluottamusta sekä turvallisuutta. Lapsi kokee ikätoverinsa kanssa ryhmätoiminnan itsetuntoa vahvistavaksi. (Jarasto & Sinervo 1997, 159.) Lasten sururyhmissä hän saa tukea omaan suruunsa vertaisiltaan lapsilta tai jonkin muun menetyksen kokeneilta lapsilta. (Erkkilä ym. 2003, 91.) Lapselle perheen ulkopuolisen henkilön rooli ryhmässä on erittäin tärkeä. He tarvitsevat turvallisia, toiminnallisia ilmaisukanavia. Ne kannattelevat heitä vaikeana aikana. Vertaisryhmässä leikkiminen, piirtäminen, tarinat ja vertaiset ystävät tukevat heitä surutyössään. (Harmainen 1997, 128.) Lapsen sururyhmässä vertaisuuden kokemus voi olla hyvin lohduttava kokemus. Lapsi näkee muitakin lapsia, jotka ovat kokeneet saman menetyksen. Lapsen jakaessa surukokemuksiaan muiden samanlaisen ”lapsen surun” kokeneiden kanssa, erilaisuuden sekä yksinäisyyden tunteet väistyvät. Ryhmässä lapsi voi asettaa tapahtuneen oikeaan perspektiiviin ja se auttaa lasta ymmärtämään tapahtuneen paremmin. (Erkkilä ym. 2003, 90.) Lapsen vertaisryhmä auttaa toista surevaa lasta myös lapsen huomatessa, ettei hän ole ainoa, jolla on suru ja ikävä. Lapsi saa myös välineitä syyllisyyden poistamiseen, joka lapselle herkästi syntyy läheisen menetyksen myötä. Muistot voivat kääntyä voimavaraksi ja kantavat lasta. (Lapsi ja kuolema, viitattu 18.3. 2011.)

Pitkään lasten ja nuorten surukokemusten kanssa ammatikseen toimineet Susanna Uittomäki, Sirpa Mynttinen ja Anne Laimio ovat kirjoittaneet opaskirjaisen vertaistuen tärkeydestä lapsen surussa. Käsittelemättömänä suru voi patoutua vuosiksi aiheuttaen monia fyysisiä ja psyykkisiä oireita nousten sitten myöhemässä elämänvaiheessa esille. On tärkeää, että lapsi pääsee mahdollisimman pian käsittelemään menetystään vertaistensa kanssa. Suru ei mene ohi, mutta sen kanssa voi oppia elämään. Vertaisryhmämalleja on kehitelty vuosien aikana

ja niissä kaikissa on nähtävissä samat teoreettiset perustat ja rakenteet. Vertaistuki auttaa lasta parhaiten saman kokeneen ymmärryksen kautta. Suljetussa, viikoittain kokoontuvassa ryhmässä lapsi pyrkii saamaan kaikki emotionaaliset tarpeensa tyydytetyksi jakamalla ja vaihtamalla kokemuksia saman menetyksen kokeneiden kanssa. Vertaisryhmän vahvuus on juuri siinä, että saman kokenut voi parhaimmalla tavalla ymmärtää ja auttaa toista lasta. Lapsen keskittymiskyky ei riitä kielellisen ilmaisun keinoin käsittelemään suruaan. Kerhotoiminnan, leikin ja opetuksen myötä lapsi voi luovien menetelmien ja mielikuvituksen avulla työstää tunteitaan. Edellä mainitut seikat tulee ottaa huomioon lapsen sururyhmätoiminnan suunnittelussa ja toteutuksessa. Sururyhmätyöskentelyssä ei tueta unohtamista vaan pyritään tukemaan vahvan muiston rakentamista menetetyistä läheisistä. Muistelun tärkeys näkyy lapsen sururyhmätyöskentelyssä. Ryhmien toteutusta tapahtuu monien eri järjestöjen kautta. Ne voivat olla leirimuotoisia, viikonlopun mittaisia tai pidempien ajanjaksojen pituisia. Lyhytkin kokemus vertaisuudesta ja sen jakamisesta voi olla lapselle hyvin merkityksellinen. Pienessä ryhmässä syntyy vahva yhteishenki. Sen tuella kriisin kokenutta lasta autetaan turvalliseen ylittymiseen kriisistä. (Uittomäki ym. 2011, 32-33.)

Dyregrov & Raundalen tuovat esiin kirjassaan *Sureva lapsi ja koulu* muutamia tärkeiksi huomioiviana seikkoja, joihin ryhmän ohjaajan tulee olla perehtynyt vertaistymätoiminnassa. Niistä he mainitsevat mm. eri-ikäisten lasten kehitystasot, normaalista poikkeavat suru ja kriisireaktiot, traumaperäiset stressireaktiot sekä ryhmäprosessi ja -dynamiikka. (Dyregrov & Raundalen 1997, 127.) Vertaisryhmä ei ole terapiaryhmä, mutta se voi olla lapselle terapeutin. Ohjaajan tulee myös pystyä näkemään lapsen terapian tarve ja ohjata häntä tarvittaessa eteenpäin terapian piiriin.

4.3 Luovat ja toiminnalliset menetelmät vertaisryhmätoimintaan

Kukaan aikuinen ei täysin pysty suojelemaan lasta erilaisilta elämän kivuilta ja menetyksiltä. Lapsen oma luonnollinen toiminta suuntautuu kuitenkin aina eteenpäin, kasvuun sekä huomiseen. Surun kohdatessa lapsi haluaa tarttua

konkreettiseen arkeen, toiminnallisuuteen sekä olemassa oleviin ihmissuhteisiin. Lapselle menetys on suuri haaste, mutta on turvallista, että suruun voi palata vielä aikuisuudessa. Käsitellyn surun läpikäyminen taas voi muuttua vahvaksi ymmärrykseksi ja voimavaraksi tulevaan elämään. Vaikeimman esteen surun käsittelylle voi aiheuttaa vanhemman oma vaikea surukokemus ja sen käsittelemisen esteet. Tämän seurauksena vanhemman voi olla vaikea nähdä ja tunnistaa lapsen surua (Furman 1993, 351). Lapsen surun ilmaisua on kuitenkin tuettava.

Hyvinvoiva perhe- kurssin luennoitsija (Diak, Lahti 2005, viitattu 23.3.2011) toi esille Tuula Tammisen näkemyksiä leikin vaikutuksesta lapsen kehitykseen sekä kriisien jälkeiseen uudelleen kasvuun. Lapselle leikki on työtä, joka roolien myötä välineenä tukee häntä puhumisen sijasta toimimaan. Lapselle se on luonnollinen tapa työstää tunteitaan. Sanoja tarvitaan vasta kokemusten purkamiseen. Muita tärkeitä toiminnallisia menetelmiä ovat laulaminen ja musiikki, surukirjan piirtäminen, askarteleminen, tarinoiminen, rentoutuminen, roolileikit, savityöt. Kaikenlainen käsillä tekeminen sekä liikunnalliset toimintamuodot tukevat lasta. Luovuus ja sen mukainen toiminta on voimavaroja kasvattavaa toimintaa. Se voi olla tie uuteen maailmaan, jossa ajatukset voivat purkautua tekemisen tuloksina. Se voi tuottaa voimaa, jota lapsi hyödyntää työskennellessään vaikeiden asioiden kanssa. Onnistuminen tuottaa iloa ja vahvistaa lapsen mieltä.

Lapselle leikki toimii erilaisten tunteiden sekä traumaattisten kokemusten näyttämönä. Tällaista näyttämöä lapsi tarvitsee heti traumaattisten kokemustensa jälkeen. Ainoastaan leikeissä hän voi uskaltaa kohdata kaiken vihan, kauhun sekä syyllisyyden tunteet. Lapsen tulee oppia ymmärtämään omia tunteitaan. Siinä aikuinen voi olla auttamassa lasta erottamaan surua ja vihaa sekä erilaisia pelkoja. (Erkkilä ym. 2003, 71.)

Atle Dyregrov (1989) kirjassaan *Lapsen Suru* kirjoittaa näin; *Leikki on eräänlainen vapaakaupunki, jossa lapsi voi ottaa esille järkyttävien kokemusten osia ja liittää ne sitten uudelleen yhteen - tämän hän voi tehdä todellisuudesta riippumatta. Leikissä he voivat käsi-*

tellä menetystä ja vähentää jännitystä antamalla tapaukselle onnellisen lopun. Leikissä lapsi voi vapaasti purkaa kaikki vihan tunteensa, myös kuollutta henkilöä kohtaan, koska jätti hänet.

Roolileikit antavat lapselle hyvän mahdollisuuden muokata tunteitaan itselleen parhaimmalla tavalla. Sen myötä hänen on helpompi käsitellä vaikeita asioita omassa mielessään. Roolileikeissä lapsi voi sisäistyä läheisen menetetyn tapoihin tai tekemisiin. Se auttaa lasta rohkaistumaan vahvistaen hänen itsetuntoaan. (Yhdessä suru on helpompi kantaa 2004, 61.)

Musiikin vaikutusta lapsen rentoutumisen välineenä on käytetty jo pitkään. Lapsen suru on poikkeuksetta traumatisoitunutta ja siihen liittyy myös fyysistä stressiä sekä ahdistuneisuutta. Musiikki voi olla lapselle apuna tunteiden käsittelyssä. Musiikki voi myös luoda turvarakenteen vaikeimpienkin tunteiden kohtaamiseen. Musiikilla on lapseen mielikuvitusta aktivoiva ja rikastuttava vaikutus. Musiikin tuella voidaan houkutella lasta myös tarinoimaan ja sen vapauttava vaikutus saa monen lapsen itkun taukoamaan. (Erkkilä ym. 2003, 37-38.)

Lasten ja nuorten sururyhmien ohjaajille tarkoitettussa kirjasessa; Yhdessä suru on helpompi kantaa, tuodaan esille toiminnallisten sekä luovien menetelmien terapeutista vaikutusta lapsen surutyöskentelyyn. Pelien terapeuttinen kokemus voi tulla esiin voitontunteina ja onnistumisen kokemuksina. Usein pelien lomassa lapsi etäännyttää todellisuudesta ja pystyy puhumaan kuoleman tuomista uskomuksistaan Kuvataiteen mukana lapsi voi ilmaista voimakkaita tunteitaan ja se on myös turvallinen menetelmä. Lapsen itsensä piirtämät kuvat ovat hyvä tapa antaa lapselle avoin tila kertoa kuvan sisällöstä. Näin lapsella on mahdollisuus pukea tunteensa sanoiksi. Tunteista kirjoittaminen voi olla hyvin terapeuttinen kokemus. Lasta tulisi kannustaa myös päiväkirjan kirjoittamiseen. Kirjoittaessa lapsella on ikään kuin kuulija joka vastaanottaa kaikki lapsen tunteet ja ajatukset. Joskus myös kuvien katselu auttaa tunteiden käsittelyssä. Sanat voivat olla jopa pelottavia, mutta kuva symbolisoiva ja turvallinen. Saduissa lapsi voi samaistua monenlaisiin hahmoihin ja kuulla tarinan opetuksena eläimen selviytymistarinan. Sadut antavat tilaa luovuudelle ja lapsi voi kertoa myös oman tarinansa sadun muodossa. Ohjaaja voikin tukea saduttamista antamalla lapsel-

le uusia avainsanoja. Rentoutus on hyvä tapa vähentää stressin tuntemuksia. Se kannattaa jättää ryhmän loppuvaiheeseen. Kirjan mukaan mielikuvitusmatka voi olla merkityksellinen tapa lapselle rentoutumiseen. (Tuettu Suru-projekti 2004.)

Sadutuksen idea on yksinkertainen. Paikalla on yksi tai useampi kertoja ja kuulija. Välineinä käytetään kynää ja paperia. Menetelmän avulla halutaan osoittaa lapselle, että ollaan kiinnostuneita kuuntelemaan juuri sitä, mitä lapsi haluaa tuoda esiin. Sadutusta voi käyttää missä tahansa; kotona, mummolassa, päiväkodissa, koulussa, kirjastossa, neuvolassa tai sairaalassa. Sadutuksessa lapsen tai lapsiryhmän tarinat kirjataan sana sanalta juuri siinä muodossa, jossa lapsi ne kertoo. Lapsi on tarkoitus hyväksyä juuri sellaisena kuin hän sillä hetkellä on. Aikuisen osa on toimia vain kirjurina ja muistiin merkitsijänä. (Launonen & Tikkanen, 2002.)

4.4 Ryhmän ohjaajan näkökulma sekä ryhmäprosessi

Huolellinen perehtyminen lapsen surun ja toimintaterapeuttisten menetelmien teoriaan tässä työssä antaa hyvän perustan lasten sururyhmän toiminnalle. Ohjaajilla tulee olla kokemusta seurakunnassa tehtävästä lapsi- ja perhetyöstä sekä ryhmänohjauksesta. Lasten sururyhmän ohjaajalla on hyvä olla kykyä heittäytyä lapsen maailmaan. Ohjaajan oma aitous kohdata lapsi rohkaisee lasta vapaaseen itsensä ilmaisuun. Ohjaajan tulee sietää epävarmuuden tunnetta sekä hankalia ja ahdistaviakin kysymyksiä. Lapsen itsensä ilmaisun esteeksi voi muodostua ohjaajan omat voimakkaat tunnereaktiot. (Välivaara 2006, 17.)

Aluksi on tärkeää, että ohjaajat tukevat ryhmäytymisen syntymistä. Ryhmäprosessin kaava noudattaa aina samaa linjaa, mutta eteneminen on yksilöllistä riippuen ryhmän jäsenien tavasta työstää asioita. Ohjaajien tulee tiedostaa ryhmäprosessin eri vaiheita pystyäkseen edesauttamaan siirtymiä vaiheesta toiseen. Ryhmässä lapselle tulee antaa tilaa sekä aikaa ilmaista itseään omalla

tavallaan. Ohjaajan tulee muistaa antaa lapsen tehdä tarinansa rauhassa loppuun ja antaa lapsen valita itse oman aiheensa luovassa työskentelyssä. Ohjaajan tulee antaa lapselle mahdollisuus tulkita omia töitensä, mutta hän ei itse saa tulkita niitä. Vain sillä on merkitystä, että lapsi saa purkaa omia tuntemuksiaan. On hyvä huomata kunkin lapsen yksilöllinen tapa ilmaista itseään. (Välivaara 2006, 19.)

Pesäpuu ry:n kustantamassa ohjaajan käsikirjassa selkiytetään ryhmäprosessia seuraavasti. Ryhmäprosessissa 1-2 tapaamiskerrat ovat tutustumisvaihetta, johon kuuluu toinen toisensa tuntemaan oppiminen sekä nimien muistaminen. Ryhmäroolit muotoutuvat sekä luottamuksellisuus rakentuvat. Tämä vaihe on ryhmässä yleensä rauhallinen. Uusi tilanne ja tuntemattomat ryhmäläiset jännittävät lapsia. Turvallisuuden tunteet ryhmässä ovat vielä avoimet. Jos joku lapsista jää syrjään, ohjaajan on hyvä rohkaista lasta. Menetykset ja traumaattiset kokemukset hidastavat luottamuksen syntymistä. (Välivaara 2006, 39-41.)

3-4 tapaamiskerta on kuohumisvaihe, johon kuuluvat rajat, kilpailu ohjaajista, luottamuksellisuuden tarkastelu, rooliristiriidat, leimautumisen pelko, käyttäytymishäiriöt ja yleinen levottomuus. Tämä vaihe on ristiriitaisten tunteiden aikaa. Rauhallisuus voi muuttua rauhattomuudeksi ryhmässä. Kilpailu ohjaajien huomiosta näkyy usein tässä vaiheessa. Tämä on kuitenkin merkki siitä, että lapset ovat kiinni prosessissa. Tässä vaiheessa voi myös ohjaajia kohtaan nousta negatiivisia tunteita. Ohjaajan tehtävä ryhmässä on olla turvallinen aikuinen. (Välivaara 2006, 39-41.)

5-7 tapaamiskerta on toiminnan vaihe, johon kuuluu aktiivinen työskentely ja voimakas prosessointi. Turvallisuus ryhmän sisällä kasvaa ja luottamus laajenee. Uskallus jakaa kokemuksia vahvistuu ja ystävyysuhteet muodostuvat. Myös klikkien muodostuminen on mahdollista. Tässä vaiheessa ohjaajat kokevat usein miellyttävän yllätyksen, kun ryhmän tila on rauhoittunut ja seesteinen. Tosin lastenryhmissä on aina hälinää ja niin kuuluu olla. Tässä ryhmävaiheessa pyritään saavuttamaan asetetut tavoitteet, koska syntynyt turvallisuuden tunne mahdollistaa tunneilmaiselle tarvittavan vapauden tilan. Tässä vaiheessa luo-

vuudessa heijastuvat ne kokemukset joita lapsi on tullut ryhmään käsittelemään. Voimakas prosessointi voi näkyä levottomuutena myös kotona ja koulussa. Siitä kannattaa informoida myös lähipiiriä. Lapsia tulee valmistaa seuraavaan, viimeiseen ryhmäkokoukseen. (Välivaara 2006, 39-41.)

8 tapaamiskerta on lopettamisvaihe. Tässä vaiheessa lapsella voi olla huoli ryhmän loppumisesta ja hän tuntee myös siitä surua. Tulevaisuuteen suuntautuminen tuo kuitenkin uusia mukaviakin asioita. Myös toiveet ryhmän jatkumisesta jossain muussa muodossa voi tuntua hyvältä. Haikeuden ja pettymyksen tunteet ovat mahdollisia. On tärkeää puhua avoimesti ja suoraan ryhmän loppumisesta. Ohjaajan on tärkeää huomioida lapsen erosuru. Erilaiset turvallisuuden tunteeseen liittyvät rituaalit ja päätösjuhlallisuudet voivat tukea tässä tilanteessa. Lapsia voi rohkaista myös vaihtamaan puhelinnumeroita. Palautepalaveri tuo myös mukavaa odottamista tyhjän tiimoilta. (Välivaara 2006, 39-41.)

Lapsen sururyhmässä on annettava tila lapsen omilla ehdoilla. Näin ollen voi olla, että ryhmäprosessi ei etene normaalin prosessoinnin tavoin. Jokaisen lapsen suru on omakohtainen ja niin on myös tapa käsitellä ja tuntea surua. Sen vuoksi ohjaajien tulee varautua muutamien odottamattomien tilanteiden varalle varasuunnitelman kanssa. Silloin voidaan mahdolliset klikit ohittaa hienovaraisesti aiheuttamatta kenellekään mitään hämmentävää tunnetta. Jos ryhmä ei toimi, älä lannistu ohjaajana. Joskus ryhmäprosessi ei vain pääse alkuun. Ryhmän toimimattomuus on asia, joka kannattaa ottaa reilusti esiin ja puhua siitä. Joillakin lapsilla voi olla esimerkiksi keskittymisvaikeuksia ja se luo leiman koko ryhmädynamiikkaan. Ohjaajan on myös tärkeää saada työnohjausta ja jakaa kokemuksensa ryhmän ulkopuolisen henkilön kanssa. (Välivaara 2006, 42.)

4.5 Lapsen tukeminen seurakunnassa myöhemmin

Perhetyö on ajankohtainen haaste seurakunnille ja sitä halutaan toteuttaa muuttuvien tarpeiden mukaisesti. Toimintamuodoilla turvataan mahdollisimman monien lasten ja perheiden mukaan tuleminen. Perheiden tukemisella seurakunta

tukee myös lasta itseään. Lapsille seurakunnassa on paljon lapsidiakonian mu-
kaista toimintaa. Näistä mainitsen erilaiset teemakerhot, perhe- ja yksilöleirit,
matalan kynnyksen kaakaopyhäkoulut sekä luontoillat. Kaikissa näissä toimin-
tamuodoissa on sama tavoite, lapsen luonteva kohtaaminen. Matalan kynnyk-
sen toiminnassa lapsi voi tulla mukaan sitoutumatta toimintaan. Siellä hän voi
aina kohdata turvallisen aikuisen, joka on juuri häntä varten. Kun sitoutumatto-
muus tuodaan selkeästi esille, lapsi uskaltaa tulla sinne juuri silloin, kun hän
kokee olonsa tyhjäksi ja yksinäiseksi. Olisi tärkeää lapselle, että hän saisi yhtei-
söllisyyden kokemuksia ja sen myötä myös tukea omaan elämäänsä. Ryhmäs-
sä lapsella on aina mahdollisuus jakaa kokemuksia toisten lasten kanssa. Täl-
laisella yhteisöllisellä toiminnalla on mahdollisuus tukea ja vahvistaa myös lap-
sen särkyneen elämänkuvan uudelleen rakentumista. Jos ryhmä on toimiva, se
voi vastata samalla kertaa jäsentensä moniin eri tarpeisiin. Seurakunnan ryh-
missä lapsi huomioidaan kokonaisvaltaisesti. (Kurronen 1989, 74.)

Lapsi tarvitsee pitkään tukea kokonaisvaltaisesti huomioituna. Seurakunnan
toiminnalliset ryhmät tukevat häntä kognitiivisen tiedon hankintaan. Samalla hän
oppii luottamaan omiin kykyihinsä. Lapsi tarvitsee mahdollisimman konkreettista
tietoa joka hälventää epämääräisiä ajatuksia kuolemasta. Lapsen tulee oppia
ymmärtämään todellisesti tapahtuneet asiat ja sen myötä hän voi päästä myös
syyllisyyden tunteistaankin. Emotionaalista tunne-elämää vahvistaa tunteiden
tiedostaminen sekä ilmaiseminen mahdollisimman luontevilla tavoilla luovissa
ryhmissä laulaen, piirtäen, askarrella tai saduttaen. Ryhmät tukevat myös so-
siaalisia tarpeita. Ne vahvistuvat vuorovaikutuksessa antaen uusille ihmissuh-
teille merkityksen. Ryhmissä lapsi saa käyttää rajattomasti mielikuvitustaan se-
kä luovuuttaan. Dyregrov & Raundalen (1997, 88) tuovat esille, miten tärkeää
lapselle on muun muassa toiminnan ja draamaleikkien jatkuvuus menetyksen
jälkeen. Sellaisella toiminnalla voidaan yhä uudestaan tutkia ja käsitellä vaikeita
tapahtumia. Seurakunta voi myös olla tukemassa lapsen omaa arvopohjaa ja
samalla tukea uusia ulottuvuuksia lapsen selviytymisvoimavaroille. Myöhempää
aikaa ajatellen on hyvä, että lapsi kiinnittyisi ryhmiin pidempiaikaisesti, koska
yhteisöllisyys on vahva tuki tulevassa elämänvaiheessa. Lapsen pitkäaikainen

tukeminen on tärkein tavoite seurakunnassa ja yksi sosiaalityön näkökulma. Perhekeskeinen diakoniatyö voi myös osallistua koko perheen tukemiseen yhteisissä kokoontumisissa. Näin toteutuu myös perhekeskeinen työtavoite. Lapsi näkee ja kokee ympärillään jatkuvasti uutta. Uudet asiat herättävät hänelle kysymyksiä. Lapselle kysymykset ovat vertauskuvallisesti ikään kuin ikkunoiden avaamista. Lapsen kiinnittäminen seurakuntaan on suuri mahdollisuus hänen tukemisekseen myöhempää aikaa varten. Seurakunnan toiminnan avulla rakentuu mahdollisuus sellaisesta yhdessäolosta, jossa kysymyksille voidaan antaa tilaa. Turvallisessa ympäristössä aikuisten kanssa lapsi uskaltaa kysyä, mitä haluaa kuulla. Seurakunnassa hänen uteliaisuuttaan ei sammuteta, vaan hänen sisäisen maailmansa otetaan vakavasti. (Heinonen & ym.2004, 111.)

Evangelisluterilainen seurakunta ylläpitää myös palvelevaa puhelinta. Tämän linjan käyttäminen on vapaata ja avointa jokaiselle nuorelle. Luottamuksellinen keskustelu on anonyymistä ja näin ollen jokainen soittaja voi kertoa huolistaan avoimesti. Monilla paikkakunnilla, muun muassa Lahdessa toimii niin sanottu tekstariinja, johon lapset ja nuoret voivat lähettää mielessään herääviä kysymyksiä. Seurakunnan työntekijä vastaa niihin reaaliaikaisesti. Myös partiotoiminta sekä rippikoulu ja isostoiminta tukevat lasta kiinnittymään ryhmään ja kokemaan yhteisöllisyyden antamaa tukea. Yläaste ikäisille seurakunta haluaa olla tarjoamassa tukeaan myös kesätyön muodossa. Rippikoulun käytyään ja nuoren hakeuduttua isoskoulutukseen hän saa pientä korvausta tekemästään työstä nuorempien parissa esimerkiksi harrastekerhoissa. Nykyisin myös kirkkoissa käytetään kesäaikana oppaita, jollaisina rippikoulun käyneet voivat toimia. Kaikki tällainen luottamuksellinen toiminta tukee nuorta kiinnittymään seurakuntaan. Samalla hän voi kokea ja vahvistua saamastaan yhteisöllisyyden sekä hengellisyyden tuesta. (Issakainen 2005, 71.)

5 AIKAISEMPIEN KOKEMUSTEN KARTOITTAMINEN

5.1 Aineiston keruu ja toimijoiden mielipidekyselyt

Työelämälähtöinen opinnäytetyöskentely ohjaa myös omalla tavallaan minun toimintaani. Seurakunnassamme on toiminut pitkään sururyhmiä aikuisille henkilöille, mutta lapsen sururyhmiä ei vielä ole toteutettu. Lapsen suru voi olla hyvin monimuotoista riippuen surun aiheuttamasta tekijästä. Määrätietoisena työskentelytavan vahvistamiseksi olen rajannut kansion aineiston koskevaksi noin 7-10-vuotiasta lasta. Kun kyseessä on lapsi ja hänen surunsa, tulee ohjaajan olla herkkä kuulemaan lapsen viesti ja tarkka havainnoimaan viestejä. Tätä silmälläpitäen halusin tälle työlleni ammatillista näkökulmaa lapsen surun kanssa toimijoilta.

Olin puhelin- ja henkilökohtaisessa yhteydessä neljän eri lapsen surutyöskentelyssä mukana olevan toimijan kanssa. Kolme heistä on ammatillisesti lapsen surun tai ryhmätyöskentelyn kanssa tekemisissä. Yksi heistä on elänyt arjessa vahvasti toteen sen, mitä ja miten lapsi surun moninaisissa tilanteissa toimii. Keskustelimme surun aiheuttamista lapsen tunteista ja tavasta, jolla lapsi kohdataan. Keskustelussamme kävimme läpi niitä tilanteita, joissa he ovat tehneet huomioita lasten surun kanssa työskentelystä. Lapsen ikäkauteen liittyvät erityispiirteet on otettava huomioon. Vasta viimeisen vuosikymmenen aikana on alettu ottaa huomioon lapsi surijana. Aikaisemmin puhuttiin ikään kuin lapsen yli vanhemmille. Laadin kyselyyn osallistuneille toimijoille avoimia kysymyksiä käsittelevän kyselylomakkeen, jonka tarkoituksena oli saada esille vertaisryhmätyöskentelyyn liittyviä asioita. Koska valmistun diakoniksi, olen tuonut myös hengellisyyden sekä lapsidiakonisen näkökulman esille kysymysasettelussa. Kyselylomakkeeseen en enää eritellyt tavoitteita koska olimme käyneet ne läpi puhelinkeskustelussa. Tavoitteiksi asetin lapsen surun ilmenemistä tukevan ja turvallisen ryhmätyöskentely toiminnan luomisen.

Lähetin näille neljälle eri tavoin lapsen surua kohtaavalle henkilölle avoimen kyselylomakkeen (liite 1 ja 2), jossa etsin kokemuksia ja näkemyksiä erityyppisistä asioista lapsen surussa. Yksi heistä ei sairauslomansa vuoksi palauttanut lomaketta määräaikaan mennessä. Kyselyyn vastanneista yksi toimii kriisityöntekijänä ja työskentelee pääasiassa surevien lasten vanhempien kanssa ja vastasi siitä näkökulmasta. Toinen vastaajista on viiden surevan lapsen sijaisäiti yli kymmenen vuoden ajalta ja hän vastasi lapsen surun ilmenemisen näkökulmasta. Perheeseen sijoitettaessa lasten iät olivat 7:stä 12 vuoteen. Kolmas vastaajista on psykoterapeutti-ryhmäanalytikko ja hän toimii terapeuttien ryhmänohjaajien kouluttajana aikuisryhmien kanssa. Hän vastasi aikuisterapian näkökulmasta. Neljäs kysely, jonka vastaus jäi sairaustapauksen vuoksi määräaikaan mennessä palautumatta, oli suunnattu lapsen sururyhmässä toimivalle diakoni-kriisityöntekijälle. Valmistumiseni vuoksi en ehdi aikataulullisesti toteuttamaan kansion mukaista lapsen sururyhmätoimintaa ennen opinnäytetyön julkistamista. Saadakseni kansiolle kokemuksellista sekä ammatillista näkökulmaa, ovat kyselyyn vastanneet henkilöt katsoneet valmiin kansion aineiston arvioiden läpi.

5.2 Aineiston purkaminen ja analysointi

Kaikki kyselyyn vastanneet pitivät lapsen sururyhmän toimintaa erittäin tarpeellisenä ja hyvänä vertaistukena. Mielipiteissä tuotiin esille eri-ikäisten lasten huomioiminen omalla kypsyystasollaan aidon kokemusmaailman kohtaamiseksi. Ryhmän toimintaa ei myöskään saa sekoittaa terapiaan, vaikka ryhmän tuki voi olla terapeutin. Ohjaajan tulee myös olla ammatillisesti niin valveutunut, että hän pystyy tarvittaessa huomaamaan lapsen terapian tarpeen ohjaten lapsen eteenpäin. Akuutin kriisin vaiheessa yksilötukea pidettiin myös tärkeänä. Koska suru on pitkäkestoinen ja vaihteleva prosessi, ryhmiä tulisi toimia säännöllisesti eri-ikäisille lapsille. Suurena haasteena vastauksissa nähtiin apua tarvitsevien lasten saaminen tuen piiriin. Usein heillä ja lähipiirillä ei ole voimavaroja sinne hakeutumiseen.

Vaikeana asiana lapsen kohtaamisessa pidettiin ikävän ja tulevaisuuden epävarmuuden aiheuttamia rajuja tunteenpurkauksia. Myös aikuisena koettiin oma avuttomuus ja oman sisäisen lapsen herääminen vastatransferenssien muodossa. Yksi vastaajista piti kohtaamista enemmänkin haasteena ”pitää uskaltaa pysähtyä rinnalla, antaa lapselle mahdollisuus omalla tavalla ja omalla aikataulullaan ilmaista suruaan sekä ahdistustaan”. Perusturvallisuuden antaminen nähtiin ensisijaisen tärkeänä. Heidän mukaansa lapsen ikätaso on osattava ottaa huomioon ja temperamentti tunnistettava. Aikuisella tulee olla valmiuksia antaa tilaa lapsen surulle. Lisäksi tarvitaan kykyä rohkaista häntä silloin, jos poikkeavaa käyttäytymistä ilmenee ja suru jää torjutuksi.

Surevan lapsen vanhempien oma suru ja tunteiden käsittely voi estää vanhempaa näkemästä lapsen surua. Toisaalta vanhemman on saatava tilaa oman surun käsittelylle. Perheen lapsen kuollessa pelko muiden lasten kuolemasta tuli esille. Tavoittaako sureva vanhempi surevaa lasta? Erityisesti kriisityössä on tullut esiin tarve tukea vanhempaa näkemään lapsen suru omana suruna, erillään vanhemman surusta. Tärkeätä on kuitenkin se, ettei vanhemman tarvitsisi tuntea syyllisyyttä siitä, ettei omalta surultaan riittävästi kyennyt näkemään lapsen surua. Näissä tapauksissa korostuu ulkopuolisen tuen tarve. Tärkeimmäksi tässä tilanteessa nousi se, ettei lapsi ota tukijan roolia vanhempaansa nähden.

Diakoniatyön antaman avun kohtaamisesta ei ollut kenelläkään vastaajista omakohtaista kokemusta. Valitettavasti sairauden vuoksi jäi diakoniatyöntekijän vastaus työstäni pois. Esille vastauksissa tuli haaste siitä, miten saada sureva diakonisen avun piiriin. Seurakunnalle todettiin olevan luontaista surevan tukeminen. Soveltuvien työntekijöiden saamisesta sekä heidän lisäkouluttamisesta surutyöskentelyyn pidettiin ensiarvoisen tärkeänä.

Sururyhmien työntekijöiden omaa suhdetta lapsen kokemaan kuolemaan koettiin työstettävän tunnepohjalla, mitä tunteita minussa itsessäni ohjaajana herää? Keskeisenä asiana pidettiin omia elämäkokemuksia. Etenkin vertaistuen antamisessa korostuvat omat elämäkokemukselliset taustat.

Koulutuksessa erilaiset tunnetyöskentelyyn perustuvat ryhmäharjoitukset toimivat hyvänä pohjana ohjaajalle. Niistä saa myös teoreettista kehystä asioiden käsittelylle. Myös sielunhoitokoulutusta tuotiin esille. Aidot auttamistilanteet ovat kuitenkin valmiuksien paras kehittäjä. Näiden raskaiden ryhmien ohjaamisessa painotettiin myös parityöskentelyn tärkeyttä. Aloittava ohjaaja voi kehittää omaa työskentelyään kokeneemman työparina. Tämänäyttöisiä tehtäviä pidettiin yksilöllisenä valintana ja ehdottomasti persoonalliseen soveltuvuuteen perustuvana. Kaikkien ei tarvitse eikä pidäkään siihen ryhtyä.

Lapsen surutyöskentelyssä erityishuomion kohteena pidetään pieniä ryhmäkojoja; 5-7 henkeä, sopivaa ikäjakaumaa; 2-3 vuoden välein sekä menetelmien soveltuvuutta eri-ikäisille. Lapsen temperamentin, oman valmiuden, halukkuuden ja omaehtoisuuden tärkeyttä painotettiin auttamistulosten edellytyksenä surun käsittelyssä. Toisaalta aikuisen tuki ja kannustus ryhmään lähtemisessä on tärkeitä. Ohjaajaksi ei voi "pakottautua", sille täytyy olla "tilaus" omassa itsessä. Tähän asiaan liittyen on hyvä erottaa oman motiivin ja lapsen tarpeen suhde. On tärkeää että voi antaa hyödyllistä tukea sitä nimenomaan tarvitseville.

Näistä ammatillisten toimijoiden antamia vastauksia olen käyttänyt tukena sururyhmän ohjauskansion laadinnassa. Ryhmäkokoon tärkeys, ikätason huomioiminen, ryhmän rauhallinen etenemistapa, turvallisuuden luominen, tunnetyöskentely, ohjaajien parityöskentelyn tärkeys sekä heidän työnohjauksellinen tuen tarve. Nämä vastaukset ovat antaneet myös ajatuksia ohjaajien tueksi tehtyyn materiaaliin. Harmillista on se, että juuri diakoninen näkökulma jäi saamatta tässä kyselyssä.

6 POHDINTAA JA PRODUKTION ARVIOINTI

6.1 Opinnäytetyön eteneminen prosessina

Produktiomuotoinen opinnäytetyöni muodostuu produktiosta sekä siihen liittyvästä kirjallisesta raportista. Produktion tarkoitus on tuottaa työelämää palveleva ohjauskansio vertaisryhmätoimintaan. Tämän kansion yhtenä tarkoituksena on kehittää Paimion seurakunnassa diakonista perhetyötä. Kansio on uusi työväline seurakunnalliseen surutyöhön. Kirjallinen raportti selittää production toiminnan teoreettista perustaa ja määrittelee vertaisryhmätoiminnasta keskeiset käsitteet.

Haasteeksi olen kokenut vertaisryhmätyöskentelyn rajaamisen. Aloitin raportin työstämisen viime syksynä. Siinä ohella olen kerännyt tietoa ja materiaalia vertaisryhmä työskentelyyn. Hankkeen edetessä materiaalia kertyi yli tarpeen. Tuli ajankohtaiseksi pohtia sitä, miten työn rajaa. Lapsen surukäsitykset ja surun ilmenemismuodot ovat eri ikäkausina hyvin erilaiset. Päätin rajata ryhmätyöskentelyn alakouluikäisiin lapsiin. Tämän ikäluokan kanssa työskentelystä olen saanut kokemusta yhden lukukauden ajalta ohjaajana erityiskoulussa. Toimin vuoden ajan myös perhekerhotyössä alakouluikäisten lasten ja heidän vanhempiensa kanssa. Ikävalintaa tukee mahdollisten sururyhmien osallistujien oletettu ikä. Luovien menetelmien valintoihin tukea antoi jatkuva keskustelu eri toimijoiden sekä keskustelu työyhteisössä työtiimimme kanssa. Kansioihin työstettävän materiaalin valinnasta päätimme yhdessä Päivi Nurmen, Sirku Nymanin sekä Armi Laakson kanssa. Materiaalia työstimme jokainen oman näkökulmamme kautta. Toiminnalliseen luovan työskentelyn kansioon otimme mukaan kahdeksan eri toimintamuotoa. Niiden avulla kokosimme vertaisryhmän työskentelyn kulun. Materiaalin valinnassa pääpaino oli lapsilähtöisessä, lapsen surun ilmenemistä tukevassa materiaalissa. Tulevaisuudessa materiaalia voi tarkastella eri-ikäisten ja eri surumuotojen kautta. Näin ryhmiin saa monimuotoisuutta eri menetelmien avulla. Surua kun tuntuu olevan niin paljon ja monentyyppistä.

Tässä raportissa olevaa teoreettista tietoa sekä ammattihenkilöiden kyselyhaastattelussa esille tulleita asioita olen käyttänyt hyväksi suunnitellessa ryhmäkoontumisten toimintaa. Tämän raportin teorialle perustuu myös käsitys aineiston vaikuttavuudesta lapsen surun käsittelyssä. Tämän raportin teorioiden sekä kyselyhaastattelun vastauksien pohjalta laadin jokaisen kokoontumisen toiminnallisen teeman, joihin voi tutustua luvuissa 4.2 ja 4.4 .

Kansion menetelmällistä toimintaa ei ehdi toteuttaa valmistumiseni vuoksi. Kyselyihin lapsen surun kanssa toimijat ovat vastanneet luettuaan valmiin toimintakansion ohjausmateriaalin läpi. Tämä arviointi antaa kansiolle arvokasta, työelämälähtöistä tukea. Seuraavana tekstissä on viisi arvioijien esiin nostamaa arviota ohjauskansiosta. Arvioijina toimivat kriisi – ja perheterapeutina työskentelevä henkilö, surevien lasten kasvattajana/sijaisäitinä toimiva henkilö sekä psykoterapeutti/ryhmäanalytikkona/terapeuttisten ryhmänohjaajien kouluttajana toimiva henkilö.

Heidän arvioidensa mukaan ryhmän toiminnan runko vaikuttaa huolellisesti suunnitellulta ja ryhmäprosessin kulkua tukevalta. Aina ohjaajan persoona on kuitenkin hyvin ratkaisevassa asemassa tällaisessa ryhmässä.

Seurakunnassa toimivassa ryhmätyöskentelyssä vanhemmat tietävät hengellisyden olevan ryhmän perustana. Kriisityö voi tuoda esille myös erilaisia arvokysymyksiä. Tämä on tärkeä ja huomioitava tekijä johon ohjaajan tulee valmistautua.

Lapsen tuen valinnanmahdollisuus aina perheellä. On hyvä asia, että muidenkin tukimuotojen yhteystiedot jaetaan vanhemmille ryhmän loppuvaiheessa.

Arvioinnissa pidettiin arvokkaana asiana seurakunnan tämäntyyppisen toiminnan tarjontaa. Vastaajien mielestä on hyvä asia, että seurakunta ottaa vastuuta myös perhekeskeisistä, yhteiskunnallisista asioista.

Surun kohdalla tulee aluksi muistaa vaikuttaminen ja turva, mihin lapsen on hyvä nojata, kun pelko iskee. Ohjelmaa lukiessa nämä asiat löytyivät sisällöistä. Terapeuttisten ryhmänohjaajien kanssa ammatillisesti työskentelevä henkilö piti kansion sisältöä lapsen surutyöskentelyä tukevana. Kansio sai kiitettävää palautetta. Produktio eteni aikataulun mukaisesti ja valmistui ajallaan.

6.2 Ammatillista pohdintaa

Taustatyö, siis tämän raportin teoreettinen osuus, on koko ohjaukskansion toimintojen perusta ja ydin. Siihen tukeutuu koko surukäsitys lasta kohdanneesta surusta. Lapsen surusta löytyi helposti uutta tietoa. Sururyhmien konkreettisesta toiminnasta tietoa ei paljon löytynyt. Tiedonkeruu oli mielenkiintoista ja haastavaa. Joskus sen lomassa koin myös yksinäisyyden tunteita etsiessäni työlle suuntaa. Sen ohella koin ammatillista kasvua tiedon lisääntymisen myötä ja itseluottamuksen vahvistumisen muodossa. Parasta antia oli kohdata monia ammatillisesti lapsen surun kanssa työskenteleviä henkilöitä. Heidän kautta sain perehtyä myös kriisityöhön.

Mielestäni merkittävää on se, miten koko lapsen surun kulttuuri on viimeisinä vuosina muuttunut. Ennen ohitettiin lapsi surussa, nyt kohdataan lapsi surussa. Tämä on oleellisinta lapsen surutyöskentelyssä. Lapsen asema surijana ja sen myötä koko yhteiskunnassa on muuttunut. Ennaltaehkäisevästä lapsi- ja nuorisotyöstä on puhuttu pitkään. Tämäkin produktio on yhtenä pylväänä tukemassa psyykkisten ja sosiaalisten ongelmien ennaltaehkäisyä.

Raportin tärkeimpänä huomiona minulle tuli esille produktion tarpeellisuus. Ohjaukskansioita tai malleja ei ole paljon tarjolla. Myös kyselytuloksissa nousi huomio lapsen vertaisryhmätoiminnan tarpeesta. Lapsen surun kohtaaminen on ammatillisesti haastavaa, mutta myös palkitsevaa. Sururyhmätoimintaa ohjatesa tulee kiinnittää huomio parityöskentelyn tärkeyteen ja jatkuvaan työnohjaukseen.

Lapsen tuen kannalta ratkaisevaa on se, kuinka pian menetyksen jälkeen lapsi tulee ryhmään. Toisaalta suru on yksilöllistä ja lapset kokevat surua eritavoin. Jollekin voi vasta vuoden kuluttua olla vertaisryhmästä tuntuvaa tukea. Työntekijöille tehdyissä kyselyissä tuli ilmi joidenkin lasten tarvitsema yksilöllinen tuki menetyksen alkuvaiheissa. Sen vuoksi ohjaajalla on suuri vastuu tuen tarpeen tunnistamisesta.

Lapsilla on monenlaista surua. Se tuo myös haasteita sururyhmiin. Monille lapsille vanhempien avioero ja eroon joutuminen toisesta vanhemmasta voi olla kriisin syy. Surua voi aiheuttaa myös jatkuva osattomuuden kokeminen. Läheisen ystävän menetys muustakin syystä, kuin kuoleman kautta, voi olla suuren surun aiheuttaja. Tämän vuoksi suruun pureutuvia ryhmiä tulisi tulevaisuudessa kehittää erilaisiin tarpeisiin. Ryhmiä tulee muunnella myös eri-ikäisiä lapsia varten. Lapsen suru on elämänikäinen matka. Sen vuoksi jatko-sururyhmän kehittämiselle olisi myös tilausta.

Teoreettisten lähteiden perusteella lapsen surun kohtaaminen on aina ohjaajalle haastavaa. Esille tuli myös näkökulma ohjaajan omista työstetyistä surukokemuksista. Sen vuoksi ohjaajan tulee olla varma omien aikaisempien surukokemusten läpikäymisestä. Ne voivat olla vahvana pohjana työskentelyssä lapsen sururyhmän ohjaajana. Kokemukset mahdollistavat aidon kohtaamisen sekä antavat rohkeutta ja syvyyttä toteuttaa lapsen sururyhmätoimintaa. Esille tuli myös se, että diakonina toimiminen lapsen sururyhmässä on yhteisöllisyyttä tukevaa ja sosiaalisesti - sekä yhteiskunnallisesti rakentavaa. Ennen kaikkea tärkeää on työn lapsilähtöisyys. Se on kristillisiin arvoihin perustuvaa perhetyötä, jossa toivon näkökulma on vahvasti esillä. Diakonina työskentely sosiokulttuurisella työskentelyalueella on yhteiskunnallista työtä. Sen vaikutukset ovat lapsilähtöisiä sekä perhekeskeisiä.

Hengellisen tuen tarpeesta minulle heräsi erilaisia näkemyksiä. Hengellisten näkökulmien esille ottaminen vaatii asianosaiselta omaa ymmärrystä siitä, mitä hän surevalle lapselle puhuu Jumalasta. Joskus voi käydä niin, ettei lapsi ymmärrä kerrottua hengellistä näkökulmaa. Hän voi kokea asian jopa pelottavaksi.

Eräälle pienelle pojalle oli kerrottu, että Jumala haki Isän luokseen taivaaseen asumaan. Poika rupesi pelkäämään pihassa liikkumista, koska hän pelkäsi Jumalan kurkottavan taivaasta ja vievän hänetkin mukanaan (Furman 1987, 354). Puhuttaessa surevalle lapselle Jumalasta tulee hänelle kirkastaa rakastavan Jumalan huolenpitoa sekä luoda toivon näkökulmaa tulevaisuuteen. Taivaalliselle Isälle rakkaus lapsiinsa on jotain äärettömän luovuttamatonta. Lapsen tuoleekin voida luottaa rakastavan Jumalan läsnäoloon ja huolenpitoon kaikissa elämän vaiheissa. Silloin hän voi kokea turvallisuutta silloinkin, kun kaikki muu horjuu. Monissa teoreettisissa kannanotoissa lapsidiakonian tuen tarve nousi esille. Lapsi tarvitsee diakonista tukea surussaan samalla tavalla kuin aikuinenkin. Diakoniatyö todistaa suuresta Kristuksen rakkaudesta jokaista lasta kohtaan. Diakoniatyöntekijä haluaa toimia inhimillisen kärsimyksen vähentämiseksi kaikissa tilanteissa. Diakoniatyön näkökulmasta ei ole toivottomia tilanteita, sillä vaikeuksien keskellä syntyy merkityksellisiä yhteyksiä ihmisen ja Jumalan välille. Diakoniatyössä toivo tarkoittaa uskoa, että Jumala on läsnä hyvinä ja huonoina hetkinä. (diakoniatyöntekijän eettiset ohjeet.)

Työtä tehdessäni minulle heräsi ajatus jatkotutkimuksen tarpeesta. Toivoisin jonkun diakonia opiskelijan toteuttavan sen. Olisi hyvä tutkia seurakunnan mahdollisuuksia tukea jatkossa näitä vertaisryhmissä olleita lapsia. Tutkimuksessa voisi vertailla eri seurakuntien tapoja ja onnistumista tällä alueella.

*”Herra, Jeesus kodin pää,
ikävä kun yllättää,
auta meitä iloon uuteen,
ohjaa uskon salaisuuteen.
Siunaa tätä kotia.
Se on lahja sinulta”.*

Anna-Mari Kaskinen

LAPSEN KAIPUU

Hymy huomisen lapsen vain on huulillaan, kun surun virrassa kulkee yön tähti
sielussaan. On rannalla värit jo syventyneet, varjot kauneutta luo niin ja kuivuu
kyyneleet.

Ydinihmisen kauneus voimanaan, aina lapsella myöskin on sielussaan. Kun
ikävän syvältä jakaa vain saa, lapsi leikkii pian huomisen hymy huulillaan.

Kun näin elämä koskettaa saa mieltä lapsen, surun virrassa löytää hän voi su-
vannon. Kun näin elämä koskettaa saa mieltä lapsen, silloin kaipaus olla voi
myös kahleeton.

Laulun on tähän työhön sanoittanut, sovittanut ja säveltänyt

Mikko Heikkilä 2011

LÄHTEET

- Dyregrov, Atle, 1993. Lapsen suru. Norjankielinen alkuteos: Sorg hos barn. En håndbok for voksne. Sigma Forlag A.s 1989. Sovellettu ruotsinkielisestä teoksesta Barn i sorg, suomentanut Mirja Makkonen. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Dyregrov, Atle & Raundalen, Magne, 1997. Sureva lapsi ja koulu. Norjankielinen alkuteos Sorg og omsorg i skolen 1995. Tampere: Vastapaino.
- Furman Erna, Auta lasta kasvamaan 1993. Helsinki: Nuorisopsykoterapiasäätiö.
- Gothoni, Raili-Jokela, Ulla 2009. Eri uskontojen ja kulttuurien haaste hoitotyössä. Teoksessa Aalto, Kirsti-Gothoni, Raili, toim. Eri uskontojen ja kulttuurien haaste hoitotyössä. Helsinki: Kirjapaja
- Erjanti, Helena & Paunonen-Ilmonen, Marita 2004. Suru ja surevat. Surevien hoitotyön perusteet. Helsinki: WSOY.
- Erkkilä, Jaakko 2003. Musiikkiterapian mahdollisuudet lapsen surussa. Teoksessa Tuettu suru –projekti, Surevan lapsen kanssa. Helsinki: .SMS-Tuotanto Oy.
- Harmainen Eija 1997. Sielunhoito Sururyhmässä. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Helminen, Hanna-Riikka & Kotisalo, Kirsi 2009. Näe, kuule ja puolusta. Ev. lut. seurakunnan työntekijöiden ajatuksia lapsidiakoniasta. Diakoniammattikorkeakoulu, Pieksamäki. Sosionomi-Kirkon nuorisotyön ohjaajan opinnäytetyö.

- Hirsjärvi Sirkka, Remes Pirkko ja Sajavaara Paula, 2009. Tutki ja kirjoita. 15., uudistettu painos. Helsinki: Kustannus Oy Tammi.
- Hirvonen, Riitta 2006. Nähty lapsi voi hyvin, Nivala, Sirkku. Rauhan Tervehdyslehti 16.3, 12.
- Holm, Tuija & Turunen, Tuija 2008. Minun suruni. Aikuisen opas. Helsinki: Psykologien kustannus Oy
- Issakainen, Tytti 2005. Kotikirkko tutuksi viidellä aistilla. Helsinki: Lasten keskus.
- Jarasto, Pirkko & Sinervo, Nina 1997. Alle kouluikäisen lapsen maailma. Helsinki: Gummerus Kirjapaino Oy
- Jokela, Eero 2004, Rukous lapsen kanssa. Teoksessa Heinonen-Luodeslampi-Salmensaari.. Lapsityön Käsikirja. Helsinki: Kirjapaja
- Kinanen, Mare 2009. Surusäkki. Helsinki: Lasten Keskus/LK kirjat,
- Kinnunen, Saara 2003. Anna mun olla lapsi. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Kubler-Ross, Elisabeth & Kessler, David 2006. Suru ja surutyö. Englanninkielinen alkuteos; On Grief and Grieving; Finding the Meaning of Life Through the Five Stages of Loss 2005. Helsinki: Basam Books Oy.
- Kurronen, Erkki (toim.) Kirjoittaneet Kanerva, Marjaana; Kurronen, Erkki; Metsätähti-Nyberg, Sinikka; Pietilä, Tytti; Salakka, Paavo; Salmi, Tauno & Toivola, Heikki 1989. Mitäs nyt, Pienryhmäohjaajan Opas. Helsinki: SKSK-Kustannus Oy.
- Lahti Katja 2001. Näkökulmia lapsidiakoniaan-Lapsen suora tukeminen. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Järvenpään yksikkö. Opinnäytetyö.

Launonen Nina & Tikkanen Maria 2002. Mielenterveystyön vaihtoehtoiset ammattiopinnot, Kajaanin Ammattikorkeakoulu, Satuterapia. Projektityö. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos/Stakes.

Mattila Kati-Pupita 2003. Lapsidiakonian käsikirja. Helsinki: Sininauhaliitto.

Mäkelä, Minna & Sipola, Tuula 2006. Kun elämä satuttaa. Kriisiopas-projekti. Traumaattisen kriisin vaiheet oppaan sisältöteemana. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Oulu. Sairaanhoidaja-diakonisojen opinnäyte-työ.

Piaget, Jean 1988. Lapsi maailmansa rakentajana. Porvoo: WSOY.

Poijula, Soili 2002. Surutyö. Helsinki: Kirjapaja Oy.

Raamattu. XII yleisen Kirkolliskokouksen vuonna 1938 käytäntöön ottama suomennos. Turku: Suomen Pipliaseura.

Rautiainen, Liisa. lapsityönohjaaja, Mikkeli i.a.. Lapsi ja kuolema. Viitattu 18.1.2011, [http:// www.evl.fi/tietopalvelusivusto](http://www.evl.fi/tietopalvelusivusto)

Riekkinen, Wille 2006. Pieni kirja toivosta. Toivon perusta. Helsinki: Kirjapaja.

Ruishalme, Outi & Saaristo, Liisa 2007. Elämä satuttaa: Kriisit ja niistä selviytyminen. Helsinki: Kustannus Oy Tammi.

Sinkkonen, Jari & Pihlaja, Päivi 2000. Ulos umpikujasta. Juva: WS Bookwell Oy.

Suomen evankelisluterilainen kirkko i.a.. Lapsi ja kuolema. Viitattu 18.3.2011. <http://www.evl.fi>

Suomen evankelisluterilainen kirkko i.a.. Lapsi on osallinen. Kirkon varhaiskasvatuksen kehittämissuunnitelma. Viitattu 18.1.2011. <http://www.evl.fi>

Tuettu suru-projekti 2004. Yhdessä suru on helpompi kantaa. Toim. Laimio, Anne. Opas lasten ja nuorten sururyhmien ohjaajille. Helsinki: SMS-Tuotanto.

Uittomäki, Mynttinen ja Laimio, 2011. Miten tukea lasta, kun läheinen on kuollut. Opas läheisille sekä lasten ja nuorten parissa työskenteleville. Käpyry.

Vuorinen Elina 2007. Opettajien kokemuksia koulu yhteisöä kohtaavista kriiseistä ja koulun kriisisuunnitelmista. Helsingin Yliopisto. Kotitalous ja käsityötieteiden oppilaitos. Kotitalousopettajan koulutus. Kandidaatin työ.

Välivaara Christine 2006. Sijoitettujen lasten vertaisryhmämalli, ohjaajan käsikirja. Toinen painos. Jyväskylä. Pesäpuu ry.

Vänskä Tuija 2007. Perheiden surun kohtaaminen ja lasten sururyhmät, Kana-vatyöskentelyn ohjaaminen Espoon Hiippakunnan kasvatuksen seminaarissa. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Etelä-Helsinki. Opin- näytetyö

LIITTEET

Liite 1

Hyvä vastaanottaja

2.5.2011

Olemme olleet kanssasi puhelinyhteydessä opinnäytetyötäni koskevasta lapsen surua käsittelevästä aiheesta, jonka pohjalta olen laatinut aiheesta kyselylomakkeen. Toivon sinun vastaavan vapaamuotoisesti esittämiini lapsen suruun liittyviin kysymysaiheisiin. Palautteena saamaani aineistoa käytän opinnäytetyöni teoreettisessa raportoinnissa sekä kootessani Produktio-osuutena Paimion seurakuntaan Lapsen Sururyhmä- toimintakansiota.

Suru eristää ihmisen kipuun, josta ei tunnu olevan ulospääsyä. Kun läheinen ihminen menehtyy, maailma ympärillä katoaa. Jälkeenjäänyt on yksin menetyksensä kanssa. Silloin kun surun kohteena on lapsi, hän tarvitsee lähelleen ihmisen, joka on läsnä, välittää ja johon hän voi luottaa. Lapsen kyky kestää tuskaa on paljon rajallisempi, kuin aikuisen. Lapsen sururyhmän tavoitteena on antaa lapselle välineitä tunteittensa tunnistamiseen sekä niiden purkamiseen samanlaisia menetyksiä kokeneiden lasten parissa.

Sinulla, hyvä vastaanottaja on arvokasta, kokemuksellista ja käytännön tuomaa aitoa näkökulmaa lapsen surusta. Siksi toivonkin, että vastaisit oman kokemuksellisen ja ammattitaidollisen näkökulman valossa näihin lapsen surusta nostettuihin kysymysaiheisiin. Haluaisin kokoamaani toiminnalliseen kansioon näkökulmia kokeneiden työskentelijöiden käytännöistä mahdollisimman laajasti tarkasteltuna. Lapsen sururyhmätoiminta ei ennen valmistumistani ehdi toteutua, ja siksi toivoisin myös, että voisit katsoa valmiin kansion aineiston lävitse ja asiantuntijana muutamalla sanalla kommentoida sisältöä. Kansioon tulee 6-8 kokoontumiskertaa varten tarvittava materiaali.

Mainitsen mielelläni työssäni joitain taustoja lapsen surutyötä kommentoineista henkilöistä. Pyydänkin sinua mainitsemaan, mitä mielestäsi voim esimerkiksi ammatillisesti tuoda sinusta esiin. Kiitos sinulle vaivannäöstäsi sekä kiinnostuksestasi Lapsen su-

ruryhmä- toimintaa tukevan kansion kokoamisessa. Oheisena seuraa kyselylomake sekä palautuskuori, jonka toivon saavani vastaanottaa mahdollisimman pian.

Läite 2:

VASTAA OMIEN KOKEMUKSIESI MUKAAN

Tarvitaanko kokemustesi mukaan Lapsen Sururyhmätoimintaa?

Minkä asian koet vaikeimmaksi kohdata lapsen surussa?

Mitkä asiat ovat nousseet voimakkaimmín surevan lapsen vanhempien näkökulmasta?

Mitä työntekijänä ajattelet, kohtaako lapsi diakoniatyön antaman avun?

Miten lapsen sururyhmiä vetävät työntekijät työstävät suhdettaan lapsen kokemaan kuolemaan?

Miten edellä mainittu asia otetaan huomioon ohjaajakoulutuksissa?

Mitä näkökulmaa haluat nostaa huomioitavakseni lapsen surussa ja ryhmätoiminnassa?

Kiitos vastauksestasi. Aurinkoisin kevät- terveisin

Leena Hyvönen

Sosionomi-Diakoni opiskelija

DIAK-Etelä Järvenpää

LIITE 3. RYHMÄNOHJAUSKANSIO

LAPSEN SURURYHMÄN OHJAUSKANSIO

Leena Hyvönen
Opinnäytetyön produktio-osuus
Kevät 2011
Diakonia-ammattikorkeakoulu
Diak Etelä Järvenpää
Sosionomi (AMK) + Diakoni

LAPSEN SURURYHMÄ- KANSION KÄYTTÄJÄLLE

Tämä Lapsen sururyhmäkansio on tarkoitettu lapsen sururyhmätoimintaan ohjaajille sosiaalisen toiminnan välineeksi. Sururyhmän ohjauksessa tulee olla aina kaksi ohjaajaa. Ohjaajaparin on tärkeää keskustella ennen ryhmän aloitusta omista arvoistaan sekä tehtävistä ryhmässä. Vahva luottamus toisiinsa on ohjaajaparin paras työväline. Erilaisista näkemyksistä tulee löytää yhteinen toimintatapa. Jokaisen kokoontumiskerran jälkeen ohjaajien tulee purkaa keskenään ryhmässä esiinnousseet hyvät ja huonot kokemukset. Kansion tuella ohjaajilla on mahdollisuus vahvistaa itsessään juuri niitä luovia ja toiminnallisia rooleja, joihin kokee olevansa sopiva. Aloittava ohjaaja voi toimia ensin toisen työparina. Kuunteleminen ja läsnä oleminen täydellä sydämellä on aina tärkeintä.

Lasta kohdannut perheenjäsenen menetys on raskain kokemus, joka häntä voi kohdata. Lapsen suru on aina kokonaisvaltaista ja pitkäkestoista. Suru kestää läpi elämän muuttaen matkalla muotoaan. Koska suruun liittyy aina hyvin monenlaisia tunteita, lapsi tarvitsee aikuista tunteiden tunnistamiseen ja myös purkamiseen. Tämän kansion harjoitteiden avulla lapsi voi käsitellä näitä tuskaa tuottavia tunteitaan saman menetyksen kokeneiden lasten ja aikuisten parissa.

Tämä lapsen sururyhmä on ajateltu 7-10 -vuotiaiden lasten tueksi. Kansioon on koottu harjoituksia, joiden tarkoitus on tukea lapsen itsetuntemusta. Ryhmässä lapsi voi peilata ja sitä kautta heijastaa omia kokemuksiaan vertaistensa lasten kanssa. Niiden kautta lapsi voi kehittää omia tunnetaitojaan ja hän saa välineitä surusta selviytymiseen.

Harjoitteet on koottu yhden sururyhmän toimintaa ajatellen. Ensimmäinen kokoontuminen on vanhempien kanssa, 2-7 kerran kokoontumisissa lapset ovat

ohjaajien kanssa ja viimeinen tapaaminen on vanhempien kanssa yhdessä. Harjoitteilla tuetaan ryhmän tutustumista, kevennyksiä, rentoutumista sekä ennen kaikkea syvennyttään surun käsittelemiseen ja sen aiheuttamien tunteiden purkamiseen. Musiikki ja lauluosuudet sekä kevennykset voivat vaihdella tilanteiden mukaan.

Keskeisintä on lapsen työstämä muistojen rikastama surukansio, jonka jokainen lapsi valmistaa. Ryhmässä ei pyritä unohtamaan menetettyä, vaan kultaamaan jälkeen jääneet muistot kansion sisään. Siihen lapsi voi aina palata. Ohjaajan tulee päivittää sururyhmäkansio ennen ryhmän alkua. Kansioon laitetaan ajantasaiset alkavien toimintaryhmien esitteet.

ENNAKKOON POHDITTAVAA OHJAAJAPARILLE

Hyvä ja huolellinen perehtyminen ohjauskansioon liitettyyn teoria osaan antaa hyvän perustan lasten sururyhmän toiminnalle. Ohjaajilla tulee olla kokemusta seurakunnassa tehtävästä lapsi- ja perhetyöstä sekä ryhmänohjauksesta. Lasten sururyhmän ohjaajalla on hyvä olla kykyä heittäytyä lapsen maailmaan. Ohjaajan oma aitous kohdata lapsi rohkaisee lasta vapaaseen itsensä ilmaisuun. Ohjaajan tulee sietää epävarmuuden tunnetta sekä hankalia ja ahdistaviakin kysymyksiä. Lapsen itsensä ilmaisun esteeksi voi muodostua ohjaajan omat voimakkaat tunnereaktiot.

Aluksi on tärkeää, että ohjaajat tukevat ryhmäytymisen syntymistä. Ryhmäprosessin kaava noudattaa aina samaa linjaa, mutta eteneminen on yksilöllistä riippuen ryhmän jäsenien tavasta työstää asioita. Ohjaajien tulee tiedostaa ryhmäprosessin eri vaiheita pystyäkseen edesauttamaan siirtymiä vaiheesta toiseen. Ryhmässä lapselle tulee antaa tilaa sekä aikaa ilmaista itseään omalla tavallaan. Ohjaajan tulee muistaa; Anna lapsen tehdä tarinansa rauhassa lop-

puun. Anna lapsen valita itse oman aiheensa luovassa työskentelyssä. Anna lapselle mahdollisuus tulkita omia töitään, mutta älä itse tulkitse niitä. Vain sillä on merkitystä, että lapsi saa purkaa omia tuntemuksiaan. Huomaa kunkin lapsen yksilöllinen tapa ilmaista itseään.

RYHMÄPROSESSISTA HUOMIOITAVAA

Ryhmäprosessissa 1-2 tapaamiskertaa on tutustumisvaihetta, johon kuuluu toinen toisensa tuntemaan oppiminen sekä nimien muistaminen. Ryhmäroolit muotoutuvat sekä luottamuksellisuus rakentuu. Tämä vaihe on ryhmässä yleensä rauhallinen. Uusi tilanne ja tuntemattomat ryhmäläiset jännittävät. Turvallisuuden tunteet ryhmässä ovat vielä avoimet. Jos joku lapsista jää syrjään, ohjaajan on hyvä rohkaista lasta. Menetykset ja traumaattiset kokemukset hidastavat luottamuksen syntyä.

3-4 tapaamiskerta on kuohumisvaihe, johon kuuluu rajat, kilpailu ohjaajista, luottamuksellisuuden tarkastelu, rooliristiriidat, leimautumisen pelko, käyttäytymishäiriöt ja yleinen levottomuus. Tämä vaihe on ristiriitaisten tunteiden aikaa. Rauhallisuus voi muuttua rauhattomuudeksi ryhmässä. Kilpailu ohjaajien huomiosta näkyy usein tässä vaiheessa. Tämä on kuitenkin merkki siitä, että lapset ovat kiinni prosessissa. Tässä vaiheessa voi myös ohjaajia kohtaan nousta negatiivisia tunteita. Ohjaajan tehtävä ryhmässä on olla turvallinen aikuinen.

5-7 tapaamiskerta on toiminnan vaihe, johon kuuluu aktiivinen työskentely ja voimakas prosessointi. Turvallisuus ryhmän sisällä kasvaa. Luottamus laajenee. Uskallus jakaa kokemuksia vahvistuu. Ystävyysuhteet muodostuvat. Myös klikkien muodostuminen on mahdollista. Tässä vaiheessa ohjaajat kokevat usein miellyttävän yllätyksen, kun ryhmän tila on rauhoittunut ja seesteinen. Tosin lastenryhmissä on aina hälinää ja niin kuuluu olla. Tässä ryhmävaiheessa pyritään saavuttamaan asetetut tavoitteet, koska syntynyt turvallisuuden tunne mahdollistaa tunneilmalliselle tarvittavan vapauden tilan. Tässä vaiheessa luo-

vuudessa heijastuvat ne kokemukset joita lapsi on tullut ryhmään käsittelemään. Voimakas prosessointi voi näkyä levottomuutena myös kotona ja koulussa. Siitä kannattaa informoida lähipiiriä. Lapsia tulee valmistaa seuraavaan, viimeiseen ryhmäkokoontumiseen.

8 tapaamiskerta on lopettamisvaihe. Tässä vaiheessa lapsella voi olla huoli ryhmän loppumisesta ja hän tuntee myös siitä surua. Tulevaisuuteen suuntautuminen tuo kuitenkin uusia mukaviakin asioita. Myös toiveet ryhmän jatkumisesta jossain muussa muodossa voi tuntua hyvältä. Haikeuden ja pettymyksen tunteet ovat mahdollisia. On tärkeää puhua avoimesti ja suoraan ryhmän loppumisesta. Ohjaajan on tärkeää huomioida lapsen erosuru. Erilaiset turvallisuuden tunteeseen liittyvät rituaalit ja päätösjuhlallisuudet voivat tukea tässä tilanteessa. Lapsia voi rohkaista myös vaihtamaan puhelinnumeroita. Palautepalaveri tuo myös mukavaa odottamista tyhjän tiimoilta.

Lapsen sururyhmässä on annettava tila lapsen omilla ehdoilla. Näin ollen voi olla, että ryhmäprosessi ei etene normaalin prosessoinnin tavoin. Jokaisen lapsen suru on omakohtainen ja niin on myös tapa käsitellä ja tuntea surua. Sen vuoksi ohjaajien tulee varautua muutamien odottamattomien tilanteiden varalle varasuunnitelman kanssa. Silloin voidaan mahdolliset klikit ohittaa hienovaraisesti aiheuttamatta kenellekään mitään hämmentävää tunnetta.

Jos ryhmä ei toimi, älä lannistu ohjaajana. Joskus ryhmäprosessi ei vain pääse alkuun. Ryhmän toimimattomuus on asia, joka kannattaa ottaa reilusti esiin ja puhua siitä. Joillakin lapsilla voi olla esimerkiksi keskittymisvaikeuksia ja se luo leiman koko ryhmädynamiikkaan. Ohjaajan on myös tärkeää saada työnohjausta ja jakaa kokemuksensa ryhmän ulkopuolisen henkilön kanssa.

Kansioon on hyvä kerätä kokemuksia pidettyjen ryhmien kohtaamista hyvistä ja huonoistakin kokemuksista. Näin ohjaajat voivat vaihtaa kokemukset tuoreel-

taan. Kansion loppupuolella on väritystehtäviä varustettuna lasten rukouksilla. Niitä voi käyttää joka tapaamisessa.

PÄÄPERIAATTEET JA KOKOONTUMISOHJELMA (tämä ja kolme seuraavaa sivua jaetaan vanhemmille ensimmäisellä tapaamiskerralla)

Kokoonnumme peräkkäisinä viikkoina 8 x n. 1,5 h ajan. (kello 17.00) Tämän ohjelmarakenteen avulla vanhempi voi jo kotona alustaa lapselle ryhmäaihetta.

Huomioidaan kokoontumistilan esteettisyys. Rakennetaan pikkualttari, jolle laitetaan valkea liina, palava kynttilä, raamattu ja risti luomaan kristillistä näkökulmaa ja rauhaa. Alttarilla voi olla myös kukkia. Jokainen lapsi työstää ryhmän aikana muistojen kulmaaman kansion. Siihen kerätään kaikki ryhmässä tehdyt tuotteet. Sen avulla lapsi voi aina myöhemmin palata muistoihinsa ja vertaisryhmän tukeen.

Alku- ja loppulauluna toistuu sama laulu; Enkeli taluttaa, pientä kulkijaa...

Illan yhteisen toiminnan aikana taustalla soi tilanteen mukaan hiljainen, rauhoittava musiikki. Lapsella on luontaisesti tarve toistuviin rituaaleihin ja se luo turvallista ilmapiiriä. Samat tutut asiat toistuvat ryhmäkokoontumisissa. Jokaiseen tapaamiseen valitaan sopivia lastenvirsiä ja cd-levyjä.

Kokoontumisella tavoitellaan rauhallista hetkeä, koska lasten virikerikas elämä ei välttämättä tue sitä arjessa. Poikien surun ilmeneminen on erilaista kuin tyttöjen. Pojat kaipaavat myös erilaisia virikkeitä. Ryhmässä poika -näkökulmaa vahvistetaan illan toiminnoissa (jos poikia mukana). Mottona on; Ei lapsi ryhmän mukana toimien, vaan ryhmä lapsen ehdoilla toimien

Iltojen perusohjelma toistuu joka kerralla hyvin samansuuntaisena.

1. Ryhmän ensimmäinen kokoontuminen tapahtuu yhdessä lasten ja vanhempien kanssa. Jokaisessa kokoontumiskohdassa mainitaan illan päivämäärä ja kellonaika. Illan tavoitteena on lasten tutustuttaminen toisiinsa vanhempiensa seurassa sekä oman surun avaaminen. Tämän yhteisen illan tavoitteena on myös perusturvallisuuden luominen sekä orientoituminen vertaistukiryhmään.
2. Lapsiryhmä. Äijähelmet; Kootaan muunnos Lönnebun rukoushelmistä. Teeman aihe; Rukous kantaa hyvinä ja vaikeina aikoina. Työskentelyn lomassa jutustellaan kiitoksen ja rukouksen aiheista. Syntyvä ketju jää lapselle arkeen muistuttamaan Taivaallisen Isän läsnäolosta. Koskaan emme ole yksin. Illan tavoitteena on surutyön käynnistyminen ryhmässä.
3. Lapsiryhmä. Lapsi voi tuoda kotoa jonkin esineen, tavarain tai menetetyille kuuluneen pienen vaattein. Tätä konkreettista tuotetta käyttäen hän voi kertoa niitä ajatuksia, mitä ihanaa ja unohtumatonta hän on kokenut läheisensä kanssa. Illan tavoitteena on luopumisen kivun jakaminen ryhmäläisten kanssa.
4. Lapsiryhmä. Sadutusilta. Alustetaan yhdessä aihe sadulle, jota lapset vuoroin jatkavat. Ohjaaja kirjoittaa satua koko ajan muistiin. Kun satu on saatu päätökseen, ohjaaja lukee sadun lapsille. Kerronnassa annetaan lapsen luovalle mielikuvitukselle tilaa. Tällä vahvistetaan myös lapsen taitoja kertoa omista tunteistaan. Illan tavoitteena on mahdollistaa välittämisen ja kohtaamisen kokemuksia lapselle.
5. Lapsiryhmä. Leikitään roolileikki edellisen kokoontumisen aikana syntyneestä lasten sadusta. Leikki tukee lapsen fyysistä liikkumisen tarvetta. Se myös vahvistaa lapsen sosiaalista vuorovaikutusta. Tavoitteena on tukea leikin avulla lapsen luonnollista tarvetta käsitellä menetystään.

6. Lapsiryhmä. Ryhmäkollaasin kokoaminen. Kollaasi kuvataan valmiina, siirretään tietokoneelle ja kaikki saavat tulosteen ryhmäkollaasista. Sitä kootessa lapset voivat samaistua toinen toistensa menetykseen. Silloin lapsella on mahdollisuus kohdata toisensa tunnetasolla. Tavoitteena on voimavarojen, itseluottamuksen sekä yhteisöllisyyden vahvistaminen.

7. Lapsiryhmä. Toivemusiikki-ilta. Toteutetaan lasten musiikkitoiveita. Lapset saavat myös osallistua säestämiseen erilaisin instrumentein. Musiikki voi rentouttaa, sanoittaa sisäistä tunnetta ja aktivoida tuottamaan surua sanallisesti. Illan tavoitteena on luoda puitteet surun aktivoimien tunteiden purkautumiselle.

8. Ryhmän viimeinen kokoontuminen tapahtuu yhdessä vanhempien kanssa. Ohjaajat alustavat voimia ja iloa arkeen – keskustelun. Tavoitteena on tukea koko perhettä jakamaan surua vertaisperheiden kanssa. Toisena tavoitteena on tukea surukeskustelun jatkamista kotona vanhemman ja lasten kesken. Jatkosuunnitelmana on tavoite lapsen kiinnittämisestä seurakunnan muihin toimintaryhmiin. Otetaan ryhmäkuva, jos kaikki osallistujat ovat samaa mieltä. Tämä mahdollistaa lapselle ryhmäläisten myöhemmän muistelun.

Kansioon on liitetty erilaisin lasten rukouksin varustettuja väritystehtäviä. Niistä voidaan valita jokin kuva varatehtäväksi yllättäviin tilanteisiin tai käyttää kevennyksen kohteena. Kuvat on lähtöisin Paimion seurakunnan lapsi –ja perhetyön materiaaleista. Lähtökohtana kaikelle työskentelylle on hengellisyys ja Taivaallisen Isän läsnäolon tuoma turvallisuus. Ryhmässä ei puhuta uskosta, mutta vahvistetaan rukouksen antamaa lohtua ja voimaa sekä Jumalan rakkautta. Jokainen vanhin tietää tämän tuodessaan lapsen seurakunnan vertaisryhmään.

TOIVEMUSIIKKI TIEDUSTELU KOTONA TÄYTETTÄVÄKSI.

Jokainen voi toivoa 2-3 musiikkitoivetta.

Palauta seuraavalla kerralla ryhmään.

MITÄ TOIVELAULUJA TAI MUSIIKKIESITYSTÄ SINULLA ON MUSIIKKI-
ILTAAN?

ONKO SINULLA JOKIN LAULU, MITÄ ET HALUA KUULLA?

1. KOKOONTUMINEN YHDESSÄ VANHEMPIEN KANSSA

- Kaikki osallistujat kätellään ja otetaan henkilökohtaisesti vastaan
- vielä yhteinen tervetuloivotus, pääkohdat ryhmätoiminnasta, lasten virsi 499
- opetellaan alkulaulu, lasten virsi 109- Suojassa enkelin..
- lapset esittelevät itsensä nimeltä vanhemman viereltä
- lapset voivat tulla istumaan omaan piiriin, jaetaan jokaiselle omat kansiot
- lapset valitsevat lattialta kortin, joka kuvaa omaa ”ajatusta” ja kertoo siitä jotain
- aiheesta herännyttä keskustelua, lapsi saa olla myös hiljaa mukana
- pieni hengellinen osuus, toivon näkökulma lasten virsi 499 Jumalan kämmene
- kerrataan tulevaa ohjelmaa, vanhemmille jaetaan tämä ohjelmarunko
- jaetaan toivemusiikki-illan kyselylomakkeet
- -lapset käsikkäin piirissä, loppulaulu, Herran siunaus ja ristinmerkki
- joka suojaa kaikelta pahalta.
- kättely ja hyvää yötä

ILLAN TAVOITTEET

Illan tavoitteena on lasten tutustuttaminen toisiinsa vanhempiensa seurassa sekä oman surun avaaminen. Tämän yhteisen illan tavoitteena on myös perusturvallisuuden luominen sekä orientoituminen vertaistuki-ryhmään.

TOTEUTUS

Lapsi kokee turvallisuutta uudessa ryhmässä vanhempansa läsnä ollessa. On hyvä aloittaa uusi ryhmä heidän mukana ollessaan, mutta omassa piirissä muihin ryhmän jäseniin tutustuen. Jutustellaan kaikki yhdessä kuvan herättämistä ajatuksista. Vanhemmat saavat osallistua ja tukea keskustelua.

2. KOKOONTUMINEN TOTEUTETAAN LASTEN RYHMÄNÄ

- lapset kätellään ja otetaan henkilökohtaisesti vastaan
- piirissä alkulaulu, Suojassa enkelin..voidaan kerrata lasten nimet uudelleen
- rentoutus, asetutaan saman pöydän ääreen
- kootaan Äijän rukoushelmet - muunnos Martin Lönnebon rukoushelmistä
- käsitellään valittuja rukouksia,
- pieni hengellinen osuus, ei pohjattomuutta, Jumala on aina läsnä
- lasten virsi 107, Rukous on silta
- lapset käsikkäin piirissä, loppulaulu, Herran siunaus ja lapsen tekemänä ristimerkki, joka suojaa kaikelta pahalta
- kättely ja hyvää yötä

ILLAN TAVOITTEET

Äijähelmet; Kootaan muunnos Lönnebon rukoushelmistä. Teeman aihe; Rukous kantaa hyvinä ja vaikeina aikoina. Työskentelyn lomassa jutustellaan kiitoksen ja rukouksen aiheista. Syntyvä ketju jää lapselle arkeen muistuttamaan Taivaallisen Isän läsnäolosta. Koskaan emme ole yksin. Illan tavoitteena on surutyön käynnistyminen ryhmässä.

TOTEUTUS

Äijähelmi-periaate on sama, kuin perinteisten rukoushelmien. Ne kootaan erikoisista ja muotoisista muttereista. Jokaista mutteria kuvaa jokin rukousaihe tai kohde. Käymme rukousta läpi puuhastelun lomassa. Mutterit pujotetaan ohueen vaijeriin. Pikalukon avulla ”ketjun” saa helposti vyön lenkkiin tai reppuun kiinni. Siinä se muistuttaa rukouksen voimasta siellä arjen keskellä kenenkään kiinnittämättä siihen huomiota.

3. KOKOONTUMINEN TOTEUTETAAN LASTEN RYHMÄNÄ

- lapset kätellään ja otetaan henkilökohtaisesti vastaan
- piirissä alkulaulu, Suojassa enkelin..
- rentoutus, asetutaan istumaan yhteiseen piiriin
- jokainen kertoo vuorollaan unohtumattomaksi koettuja muistojaan kotoa tuodusta tavarasta.
- pieni hengellinen osuus, vahvistetaan luottamusta Taivaalliseen Isään
- lasten virsi 503, Taivaan Isä suojan antaa..
- lapset käsikkäin piirissä, loppulaulu, Herran siunaus ja lapsen tekemänä ristinmerkki, joka suojaa kaikelta pahalta
- kättely ja hyvää yötä

ILLAN TAVOITTEET

Lapselle on tärkeää saada tuntee hyviä tunteita menetetystä. Ajan myötä muistot kantavat ja alkavat elämään sydämässämme. Muistot voivat kääntyä lapselle voimavaroiksi. Näin lapsella on mahdollisuus tyydyttää emotionaalisia tarpeitaan. Hänen mahdollisuutensa oppia elämään surunsa kanssa vahvistuvat. Illan tavoitteena on luopumisen kivun jakaminen ryhmäläisten kanssa.

TOTEUTUS

Lapsi voi tuoda kotoa jonkin esineen, tavaran tai menetetyille kuuluneen pienen vaatteen. Tätä konkreettista tuotetta käyttäen hän voi kertoa niitä ajatuksia, mitä ihanaa ja unohtumatonta hän on kokenut läheisensä kanssa. Aiheesta on voitu keskustella jo kotona. Kun lapsi oppii purkamaan hyviäkin tunteita muistoistaan, saa suru uuden kosketuspinnan.

4. KOKOONTUMINEN TOTEUTETAAN LASTEN RYHMÄNÄ

- lapset kätellään ja otetaan henkilökohtaisesti vastaan
- piirissä alkulaulu, Suojassa enkelin..
- rentoutus
- asetutaan istumaan yhteiseen piiriin sohvatyynyille
- lapset kertovat vuoroin tekstiä satuun ja ohjaaja kirjoittaa satua muistiin. Lopuksi luetaan valmis satu yhdessä
- pieni hengellinen osuus, vahvistetaan luottamusta Taivaalliseen Isään
- lasten virsi 112 Suojellen, varjellen..
- lapset käsikkäin piirissä, loppulaulu, Herran siunaus ja lapsen tekemänä ristinmerkki, joka suojaa kaikelta pahalta
- kättely ja hyvää yötä

ILLAN TAVOITTEET

Kerronnassa annetaan tilaa lapsen luovalle mielikuvitukselle. Sillä vahvistetaan lapsen taitoja kertoa omista tunteistaan. Kun lapsi oppii asettamaan tapahtuneen oikeaan perspektiiviin, se auttaa lasta ymmärtämään tapahtuneen paremmin. Saduttaminen antaa tilaa lapsen luovuudelle. Se antaa lapselle myös mahdollisuuden kertoa oman tarinansa sadun muodossa. Illan tavoitteena on mahdollistaa välittämisen ja kohtaamisen kokemuksia lapselle.

TOTEUTUS

Sadutusilta. Alustetaan yhdessä aihe sadulle, jota lapset vuoroin jatkavat. Ohjaaja kirjoittaa satua koko ajan muistiin. Tarvittaessa ohjaaja voi antaa avainsanoja satuun, mutta hän ei ohjaa sadun etenemistä. Kun satu on saatu päätökseen, ohjaaja lukee sadun lapsille. Yhdessä mietitään sadulle positiivinen päätös.

5. KOKOONTUMINEN TOTEUTETAAN LASTEN RYHMÄNÄ

- lapset kätellään ja otetaan henkilökohtaisesti vastaan
- piirissä alkulaulu Suojassa enkelin..
- rentoutus
- asetutaan istumaan yhteiseen piiriin alustamaan roolileikin toteutus
- roolileikki edellisen kokoontumisen aikana tehdystä sadusta
- pieni hengellinen osuus, vahvistetaan luottamusta Taivaalliseen Isään
- lasten virsi 112, Suojellen varjellen..aihe jatkuu samana ed. kerran kanssa
- lapset käsikkäin piirissä, loppulaulu, Herran siunaus ja lapsen tekemänä ristinmerkki, joka suojaa kaikelta pahalta
- kättely ja hyvää yötä

ILLAN TAVOITTEET

Leikki tukee lapsen fyysistä liikkumisen tarvetta. Leikki toimii lapselle erilaisten tunteiden ja traumaattisten kokemusten näyttämönä. Leikeissä lapsi uskaltaa kohdata kaiken vihan, kauhun ja syyllisyyden tunteet. Se myös vahvistaa lapsen sosiaalista vuorovaikutusta. Tavoitteena on tukea leikin avulla lapsen luonnollista tarvetta käsitellä menetystään.

TOTEUTUS

Leikitään roolileikki edellisen kokoontumisen aikana syntyneestä lasten sadusta. Leikkiin otetaan mukaan sadun pääkohdat; osalliset ja tapahtuman positiivinen loppu. Ohjaaja voi hakea rekvisiittaa etukäteen lähetyskirpputorilta. Toteutuksesta suunnitellaan mahdollisimman yksinkertainen kokonaisuus.

6. KOKOONTUMINEN TOTEUTETAAN LASTEN RYHMÄNÄ

- lapset kätellään ja otetaan henkilökohtaisesti vastaan
- piirissä alkulaulu Suojassa enkelin..
- rentoutus
- asetutaan istumaan yhteisen pöydän ääreen toteuttamaan ryhmäkollaasia
- pieni hengellinen osuus, vahvistetaan luottamusta Taivaalliseen Isään
- lasten virsi 135 Jumala loi..
- lapset käsikkäin piirissä, loppulaulu, Herran siunaus ja lapsen tekemänä ristinmerkki, joka suojaa kaikelta pahalta
- kättely ja hyvää yötä

ILLAN TAVOITTEET

Ryhmäkollaasin kokoaminen. Sitä kootessa lapset voivat samaistua toinen toisensa menetykseen. Silloin lapsella on mahdollisuus kohdata toisensa tunneta-solla. Tavoitteena on voimavarojen ja itseluottamuksen vahvistaminen sekä yhteisöllisyyden tukeminen.

TOTEUTUS

Työpöydälle levitetään suuri kartonki. Lapset leikkaavat lehdistä sopivaksi katsomiaan kuvia, joita liimataan yhteisesti sovitulla tavalla kollaasiksi. Jokainen saa laittaa kollaasiin omien tunteidensa mukaisia värejä ja kuvia. Kollaasi kuvataan valmiina, siirretään tietokoneelle ja kaikki saavat liittää tulosteen ryhmäkollaasista omaan kansioonsa.

7. KOKOONTUMINEN TOTEUTETAAN LASTEN RYHMÄNÄ

- lapset kätellään ja otetaan henkilökohtaisesti vastaan
- piirissä alkulaulu Suojassa enkelin..
- rentoutus
- toivemusiikki-ilta, asetutaan istumaan yhteiseen piiriin sohvalle
- myöhemmin asetutaan lattialle soittimien ympärille
- pieni hengellinen osuus, vahvistetaan luottamusta Taivaalliseen Isään
- lapset käsikkäin piirissä, loppulaulu, Herran siunaus ja lapsen tekemänä ristinmerkki, joka suojaa kaikelta pahalta
- kättely ja hyvää yötä

ILLAN TAVOITTEET

Musiikki voi rentouttaa, sanoittaa sisäistä tunnetta ja aktivoida tuottamaan surun tunteita ulos. Musiikki voi vapauttaa lapsen myös puhumaan omasta surustaan. Illan tavoitteena on luoda puitteet surun purkamiselle.

TOTEUTUS

Toivemusiikki-ilta. Toteutetaan lasten musiikkitoiveita. Lapset voivat laulaa mukana tai vain nauttia kanttorin soittaman musiikin kuuntelusta. Lapset saavat myös osallistua säestämiseen erilaisin instrumentein.

8 KOKOONTUMINEN TOTEUTETAAN YHDESSÄ VANHEMPIEN KANSSA

- lapset kätellään ja otetaan henkilökohtaisesti vastaan
- piirissä alkulaulu Suojassa enkelin..
- rentoutus
- lapset istuutuvat aikuisten kanssa yhteiseen piiriin
- yhteinen ohjaajien alustama keskustelu voimia ja iloa arkeen
- pieni hengellinen osuus, vahvistetaan luottamusta Taivaalliseen Isään
- lasten virsi 499 Jumalan kämmenellä..kuten ens. kerralla
- lapset ja vanhemmat käsikkäin piirissä, loppulaulu, Herran siunaus ja lapsen sekä halutessa aikuisten tekemänä ristinmerkki, joka suojaa kailta pahalta
- Hyvästely ja uuden tapaamisen toivottelu.
- Hyvää yötä, Jeesus myötä, kiitos tästä ryhmästä.

ILLAN TAVOITTEET

Tavoitteena on tukea koko perhettä jakamaan surua vertaisperheiden kanssa. Toisena tavoitteena on tukea surukeskustelun jatkamista kotona vanhemman kanssa. Jatkosuunnitelmana on tavoite lapsen kiinnittämisestä seurakunnan muihin toimintaryhmiin. Otetaan ryhmäkuva, jos kaikki osallistujat ovat samaa mieltä. Tämä mahdollistaa lapselle ryhmäläisten myöhemmän muistelun. Ennen ryhmän alkua ohjaajat miettivät omien resurssien puitteissa mahdollista perheiden jatkotapaamista yhteisen illanvieton tai leirin merkeissä myöhemmin.

TOTEUTUS

Ryhmän viimeinen kokoontuminen tapahtuu yhdessä vanhempien kanssa. Ohjaajat alustavat voimia ja iloa arkeen – keskustelun. Keskustelussa tuetaan lapsilähtöistä ajattelutapaa. Tavoitteena on koko perheen yhteinen kokemus päästä luontaisella tavalla sisälle seurakunnan toimintaan. Jaetaan ajantasaiset tiedotteet lasten tulevista ryhmistä sekä muista kokoontumismuodoista. Sovitaan mahdollinen tapaaminen jonkin teeman merkeissä esimerkiksi puolen vuoden kuluttua. Tällä viimeisellä kokoontumiskerralla vanhemmille jaetaan lapsen surua käsittelevä kirjalista sekä lapsen surun kanssa työskentelevien järjestöjen yhteystiedot.

VERTAISTUKIJÄRJESTÖJÄ LAPSEN SURUUN

PALVELEVA NETTI-SIVUSTO www.evl.fi

NUORTEN NETTI MLL:N KESKUSTELUSIVUT LAPSILLE JA
NUORILLE. www.mll.fi

KÄPY- Lapsikuolemaperheet ry

www.kapy.fi

- auttava puhelin
- tukihenkilötoiminta
- nuorten nettikeskustelupalsta
- perheviikonloput
- vertaistukiryhmät

Suomen nuoret lesket ry

www.nuoretlesket.fi/yhdistys

- vertaistukiryhmät
- vertaistukiviikonloput
- verkkoyhteisö
- vertaistukipuhelin
- edunvalvonta
- neuvonta ja ohjaus

Surunauha - itsemurhan tehneiden läheiset ry

www.surunauha.net

- vertaisten nettikeskustelufoorumi
- vertaisuuteen perustuvaa sopeutumisvalmennusta
- aikavarauksella toimiva vertaistukipuhelin
- vertaistukiryhmät
- henkilökohtaisia vertaistukijoita henkilöille, joilla ei ole mahdollisuuksia esim. pitkän matkan vuoksi osallistua ryhmiin - seminaareja ja tapahtumia

Huoma - Henkirikoksen uhrien läheiset ry

www.huoma.fi

- vertaisryhmät
- sopeutumisvalmennus- ja kuntoutusviikonloput
- vertaistukipuhelin - nettikeskustelu

Sylva ry

Suomen syöpäsairaiden lasten ja nuorten valtakunnallinen yhdistys

www.sylva.fi

- lasten ja nuorten kuntoutus
- tukihenkilötoiminta
- viikonlopputapaamiset
- koko perheen virkistävät lomat

- vertaistuki- valtakunnallinen kriisipuhelin- Tukinet-kriisikeskus verkossa (www.tukinet.net)

LOHDUTUKSESTA, SURUSTA JA KUOLEMASTA KERTOIVIA LASTEN- JA NUORTENKIRJOJA

LAPSILLE:

Appelgren, Tove – Savolainen, Salla: Vesta-Linnea mieli mustana. Tammi 2008. Vesta-Linnea miettii synkän riidan jälkeen omaa kuolemaansa. Soppu kuitenkin löytyy ja lapset käsittelevät leikin keinoin kuoleman herättämiä tuntemuksia.

Bourguignon, Lawrence: Vanha elefantti. Helsinki 2005: Lasten keskus. Vanha elefantti on jo hyvin väsynyt, eikä se enää näekään kunnolla. Pikku hii- ren tuomat herkutkin jäävät syömättä. Eläinystävien tarina kertoo kauniisti ja koskettavalla tavalla kuoleman lähestymisestä ja läheisen poismenosta.

Franzon, Päivi- Airola, Sari: Surusaappaat. Helsinki 2006: Lasten keskus. Eemillä on maailman paras keinu- ja kalakaveri. Toisin kuin muilla aikuisilla, Eemin mummolla riittää aikaa hitaisiin leikkeihin. Kun mummo sairastuu, yhteiset leikit vaihtuvat sairaalavierailuihin. Sitten mummo kuolee. Eemi kuitenkin oppii ja opettaa äidille ja isällekin, että vaikeat asiat ovat helpompaa hyväksyä, kun niistä uskaltaa puhua.

Gray, Nigel- Cabban, Vanessa: Pikkunallen isoisä, Kustannus Mäkelä. Rauhallinen kirja, joka sopii myös pienemmille lukijoille.

Issakainen, Tytti- Linfors, Helena: Atte ja Anna: Toivo kantaa kun meillä on suru. Kuv. Pekka Rahkonen. Helsinki 2007: Lasten keskus. Lasten kuvakirja on käytännönläheinen ja antaa tietoa kuolemasta, surusta ja hautajaisista.

Jalonen, Riitta- Louhi, Kristiina: Tyttö ja naakkapuu. Helsinki 2004: Tammikuu. Muisto ei koskaan lopu. Tyttö ja naakkapuu kuvaa keskittyneesti lapsen elämän

käännekohtaa, isän kuoleman aiheuttamia väistämättömiä muutoksia. Pienen tytön tunteet ja ajatukset kuljettavat hienoviritteisiä kertomuksia sisäisenä puheena. Lämmin ja valoisa, myös pienille sopiva kirja surusta ja lohdutuksesta.

Robrecht, Thierry- Goosens, Philippe: Eeva: Kadonneiden siskojen maassa. Helsinki 2004: Lasten keskus. Runollinen kertomus surusta ja jäähyväisistä. Elisa on Eevan isosisko. He ovat toistensa näköisiä, mutta kuitenkin hyvin erilaisia. He jakavat kaikki salaisuutensa, koska niin salaisuudet kevenevät. Nyt Elisa on kuitenkin kuollut.

Varley, Susan: Mäyrän jäähyväislahjat. Helsinki 2002: 3. painos. Lasten keskus. Metsäneläinten suru vanhan viisaan mäyrän kuolemasta lievittyy, kun he muistelevat, mitä hauskaa mäyrä heille elämänsä aikana opetti. Valoisa ja humoristinen tarina pienille lapsille.

Velthuijs, Max: Sammakko ja laululintu. Mäkelä 1996. Sammakko on löytänyt maassa makaavan linnun ja pyytää neuvottomana apua muilta eläimiltä. Jänis tietää, että lintu on kuollut. Yhdessä eläimet hautaavat linnun ja miettivät, mitä kuolema tarkoittaa. Tarinan lopussa elämänilo voittaa, ja lintukin visertää puun oksalla. Hieno kirja aivan pienillekin.

Vinje, Kari: Pekka ja kaksi käsinettä: Kirja kuolemasta, Perussanoma 1999. Eräänä sunnuntaiaamuna Peltosen perheen Pikku- Sanni löytyy kuolleena sängystään. Kätkytkuolema, sanovat lääkärit. Suuri suru ja järkytys kerrotaan Pekka- veljen näkökulmasta kristillisin painotuksin. Sanna ei ole kuollut, vaan hän on mennyt taivaaseen. Sannaa ei koskaan unohdettu, mutta elämä iloineen ja suruineen jatkuu Peltosen perheessä.

Mörö, Mari- Nygård, Marjo: Surunappi, Sylva ry 2009. Surunappi kertoo lapsen sairastumisesta ja kuolemasta ja siitä miten läheisten tuki auttaa perhettä selviytymään surussaan.

NUORILLE:

Rantalaiho, Anneli, toim., Liian iso ikävä: Nuoret kertovat surukokemuksistaan, Jyväskylä 2001: Gummerus kirjapaino Oy.

Nuori, joka kohtaa surun, kokee maailman seisahtuvan. Ensimmäinen kokemus elämän rajallisuudesta ja ikävöimisen olemuksesta kasvattaa kohti aikuisuutta. Menetyks voi olla äkillinen tai vähitellen tapahtuva luopuminen. Sairaudet, huumekuolemat ja onnettomuudet puhuttavat laajasti. Nuoret kirjoittajat osaavat ilmaista tunteitaan toivoen tulevansa avuksi toisille, jotka työstävät nuorena kokeensa surua.

MUITA:

Bendt, Ingela: Kun pieni lapsi kuolee, Lasten keskus 2000

Eho, Sirkku. Lapsen suru, Kirkkopalvelut 2010

Erkkilä- Holmberg- Niemelä- Ylönen: Surevan lapsen kanssa. Gummerus 2003. Kirja on syntynyt asiantuntijoiden yhteistyönä ja kuvaa keinoja, jotka on koettu hyväksi arkipäivän tilanteissa. Tutustumme lähemmin mm. leikin, satujen ja musiikin käyttöön suremisessa monien käytännön esimerkkien ja tehtävien avulla. Tekijät kertovat myös, milloin surun satuttama lapsi tarvitsee terapiaa tai muuta ammattiapua. Kirja soveltuu lapsen vanhemmille ja läheisille sekä henkilöille, jotka ammattinsa vuoksi ovat mukana lapsen surussa.

Kinanen, Mare: Surtusäkki, LK kirjat, vertaisryhmätyökirja lasten sururyhmälle.

Perkiö, Pia: Lapsen lohtukirja, Kirjapaja 2010

TULE, JEEBUS, LAPSES LUO,
ARMOS, SIUNAUKSES SUOI!
TUE PIENTÄ, HORJUVAA,
JOHDA TIETÄ OIKEAA. AAMEN.

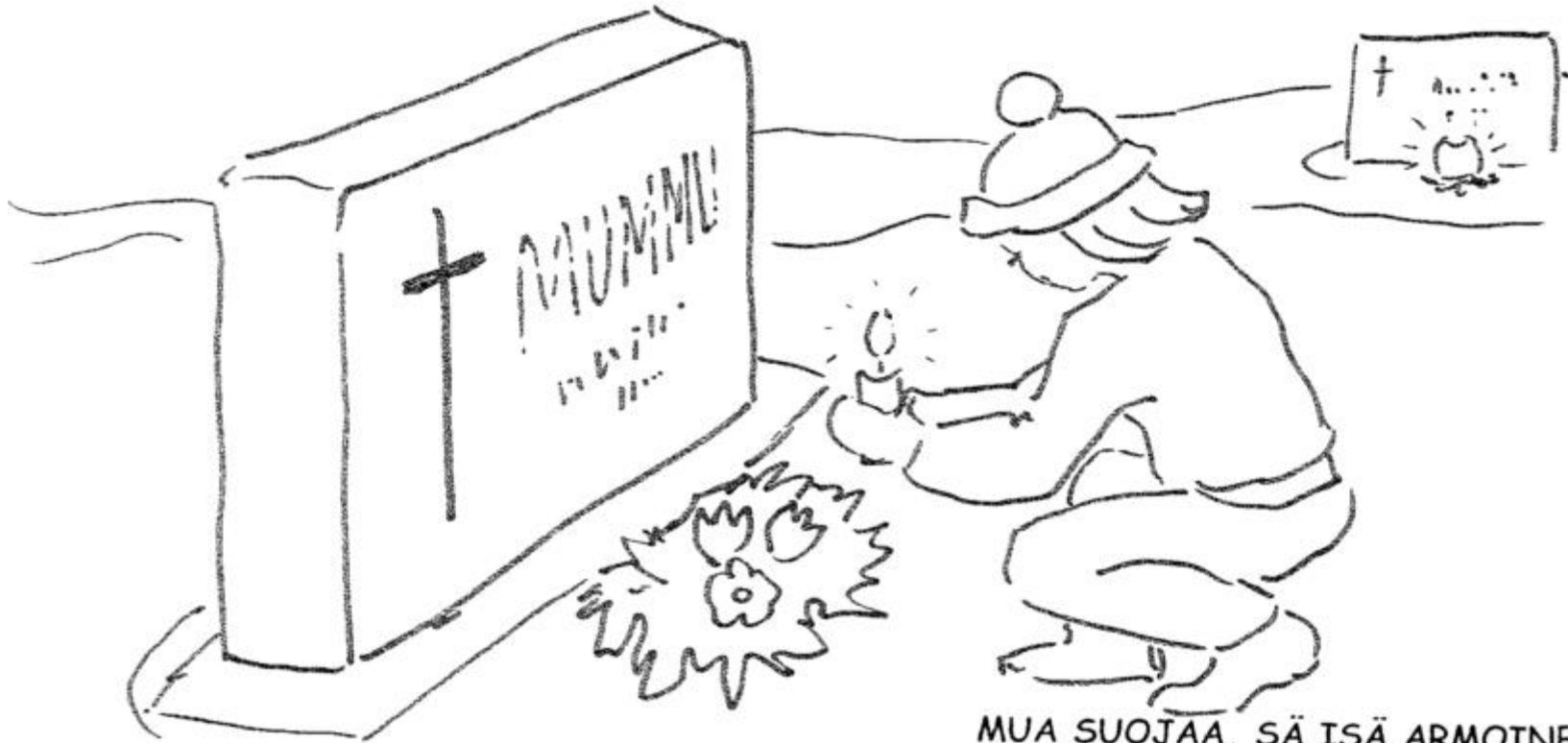
RAKAS JEEBUS, SIUNAA MEITÄ,
ANNA MEILLE ENKELEITÄ.
SIIVILLÄSI MEITÄ PEITÄ,
ÄLÄ MEITÄ KOSKAAN HEITÄ.

MA SILMAT LUON YLOS TAIVAASEEN
 JA YHTEEN KÄTENI LIITÄN.
 SUA HERRA, YSTÄVÄ LAPSIEN,
 NYT HARTAIN MIELIN MÄ KIIITÄN.

MA TAIMI OLEN SUN TARHASSA
 JA VARTEN TAIVASTA LUOTU.
 SUN ARMOLLISEHEN HUOMAHAS
 JO SYNTYMÄSTÄNI SUOTU.

MUA SUOJAA, SÄ ISÄ ARMOINE
 SUN HENKES VOIMALLA VIELÄ.
 JA TIENI JOHDATA TAIVAASEE
 IÄISEEN ELOHON SIELLÄ VK 490

MINÄ LAPSI PIENOINEN,
AAMUIN, ILLOIN RUKOILEN.
PIENET KÄDET YHTEEN LIITÄN,
TAIVAAN ISÄÄ AINA KIITÄN.

SIUNAA, JEEBUS RUOKAMME.
OLE AINA LUONAMME. AAMEN.

HERRA JEESUS KODIN PÄÄ
IKÄVÄ KUN YLLÄTTÄÄ
AUTA MEITÄ ILOON UUTEEN
OHJAA USKON SALAISUUTEEN
SIUNAA TÄTÄ KOTIA
SE ON LAHJA SINULTA

ANNA-MARI KUSKINEN